Жаров В.О.

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

ІІВП

Навчально-науково-виробничий комплекс
"Академія інтелектуальної власності"
Міністерство освіти і науки України
Інститут інтелектуальної власності і права

В.О. Жаров

Право інтелектуальної власності в системі права України

навчальний посібник

Київ
ІІВП
2005

Жаров В.О. Право інтелектуальної власності в системі права України. Навчальний посібник. – К.: Ін-т. інтелект. власн. і права, 2005. – 108 с.

Рецензенти: Цибульов П.М., д.т.н., перший проректор Інституту інтелектуальної власності і права

Безклубий І.А., к.ю.н., доц. кафедри Цивільного права Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка

Призначений для самостійного освоєння навчальної дисципліни "Право інтелектуальної власності в системі права України" і написаний на основі курсу лекцій, що були прочитані автором в Інституті інтелектуальної власності і права слухачам спеціальності 7(8).000002 "Інтелектуальна власність".

Видання може бути використано для підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері інтелектуальної власності, викладачів та студентів правових, інженерних, економічних і інших спеціальностей, а також як навчальний посібник для державних службовців, юристів-практиків, підприємців і службовців усіх видів економічної діяльності, які мають потребу поповнити свої знання в сфері інтелектуальної власності.

Рекомендовано Вченою Радою

Інституту інтелектуальної власності і права, протокол № 2 від 07.04.2005 р.

ISBN 966-8786-02-5

© Жаров В.О., 2005

© ЗАТ "Інститут інтелектуальної власності і права", 2005

ЗМІСТ

Вступ 5

1. Поняття суспільства, держави і права та їх співвідношення 7
   1.1. Поняття суспільства, держави і права 7
   1.2. Співвідношення суспільства, держави і права 10

2. Загальні аспекти системи права і системи законодавства 15
   2.1. Виникнення права 15
   2.2. Сутність та ознаки права, його принципи та функції 16
   2.3. Система права і система законодавства та їх співвідношення 21
   2.4. Нормативно – правові акти та їх систематизація 27
   2.5. Правові системи сучасності 32

3. Поняття права інтелектуальної власності і її місце в правовій системі України 40
   3.1. Поняття права інтелектуальної власності 40
   3.2. Інтелектуальна власність як різноманітність практичних правових інструментів та основні принципи її правової охорони 43
   3.3. Місце права інтелектуальної власності в правовій системі України 46

4. Правова охорона інтелектуальної власності нормами цивільного права України 52
   4.1. Загальні положення 52
   4.2. Регулювання цивільних правовідносин щодо об'єктів авторського права і суміжних прав в Україні 56
   4.3. Регулювання цивільних правовідносин щодо результатів науково-технічної творчості в Україні 58
   4.4. Регулювання цивільних правовідносин щодо комерційних позначень в Україні 62

5. Правова охорона інтелектуальної власності нормами адміністративного права України 66
   5.1. Загальні положення 66

5.2. Норми адміністративного права щодо реєстрації прав інтелектуальної власності та ведення державних реєстрів 69
5.3. Норми адміністративного права щодо державного регулювання виготовлення та розповсюдження примірників, що містять об'єкти авторського права та суміжних прав 71
5.4. Норми адміністративного права щодо захисту прав інтелектуальної власності 73
6. Захист прав інтелектуальної власності нормами кримінального права України 83
6.1. Загальні положення 83
6.2. Кримінальний захист прав інтелектуальної власності 84
7. Регулювання правовідносин в сфері інтелектуальної власності нормами цивільного, господарського та кримінально-процесуального законодавства України 92
7.1. Процедура захисту прав інтелектуальної власності нормами цивільного процесуального законодавства 92
7.2. Процедура захисту прав інтелектуальної власності нормами господарського процесуального законодавства 97
7.3. Процедура захисту прав інтелектуальної власності нормами кримінально-процесуального законодавства 100

Вступ

Юридична наука складається з багатьох напрямів наукового дослідження, має свій специфічний об'єкт, який притаманний усім юридичним наукам і виокремлює всю юридичну науку серед інших — як суспільних, так і технічних. Цим об'єктом є вся сфера державно-правового життя суспільства. У системі юридичних наук особливе місце належить державі і праву та впливу державно-правових явищ на всі сфери суспільного буття. В той же час держава і право розглядаються в тісному зв'язку з економікою, політикою, мораллю, культурою тощо. Теорія держави і права виступає провідною правознавчою наукою, що визначає теоретичні основи інших юридичних наук. Кожна наука виконує певні пізнавальні функції. Функції такої науки як теорія держави і права — це основні напрями її пізнавального впливу, в яких розкриваються її суть, зміст, соціальне, наукове і навчальне призначення. В умовах формування соціально-правової держави і розвитку громадянського суспільства слід широко використовувати надбання сучасної теорії держави і права, серед яких важливе місце посідає теорія прав людини. Це має на меті впровадження пріоритетності загальнолюдських цінностей, розуміння ролі людського фактора, цінності кожної особистості.

Пов'язуючи все вищесказане з правом інтелектуальної власності, необхідно зазначити, що науково-технічний, як і соціально-економічний прогрес в цілому, в кожній державі значною мірою залежить від ефективності інтелектуальної, творчої діяльності людини. Не буде перебільшенням зауважити, що поступ цивілізації без цього просто неможливий. Ось чому однією з головних проблем, яка потребує постійної уваги з боку держави, є належне використання інтелектуального потенціалу нації. Головною продуктивною силою в наш час виступають інтелект, знання і творчий потенціал людини, які мають стати визначальним фактором розвитку українського суспільства. Найбільшою цінністю сучасного цивілізованого світу є людина, її права та свободи. Це, зокрема, право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Однак ринкові перетворення в економіці, зміна форм власності в Україні ще не справляють належного позитивного впливу на розвиток науково-технічного потенціалу, технологічне оновлення виробництва, нарощування випуску наукоємної конкурентоспроможної продукції. У зв'язку з цим необхідно вдосконалювати механізми інтеграції освіти, науки та виробництва, посилювати дер-

жавну підтримку інноваційних структур, створити систему правової охорони інтелектуальної власності, яка б відповідала міжнародним стандартам. Доки такої системи не існуватиме, доти в Україну не надійдуть високі технології, триватиме відтік наукових кадрів та людей творчої праці. Державна система правової охорони інтелектуальної власності має забезпечувати реалізацію проголошеного у ст. 54 Конституції України права кожного громадянина на захист прав інтелектуальної власності, а також моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Пропонований курс з навчальної дисципліни "Право інтелектуальної власності в системі права України" поділяється на сім тем, в яких розкриваються питання, пов'язані з визначенням понять суспільства, держави і права та їх співвідношення, розкриттям загальних аспектів систем права і законодавства, визначенням поняття права інтелектуальної власності та її місця в правовій системі України. В пропонованому курсі також розкриваються питання правової охорони інтелектуальної власності нормами цивільного та адміністративного права України, а також питання захисту прав інтелектуальної власності нормами кримінального права та регулювання правовідносин в сфері інтелектуальної власності нормами цивільного, господарського та кримінально-процесуального законодавства України.

На погляд автора цей навчальний посібник може бути використаний для підвищення кваліфікації фахівців в сфері інтелектуальної власності, викладачів та студентів вищих навчальних закладів, а також юристів-практиків та підприємців, які бажають підвищити свою кваліфікацію з питань інтелектуальної власності.

1. Поняття суспільства, держави і права та їх співвідношення

1.1. Поняття суспільства, держави і права

1.2. Співвідношення суспільства, держави і права

1.1. Поняття суспільства, держави і права

Розглянемо питання, пов'язані з тим середовищем, де функціонують держава і право, а саме: суспільство, форми його організації і соціальне регулювання як засіб впорядкування суспільного життя.

Суспільство — це продукт взаємодії людей, об'єднаних різноманітними економічними, сімейними, груповими, етнічними, становими, класовими відносинами та інтересами.

Розгляд суспільства як системи суспільних відносин, основу яких складають економічні (матеріальні) відносини, дозволяє:

- по-перше, підходити до нього історично, виділяти різні суспільно-економічні формації (рабовласницьке, феодальне, капіталістичне, соціалістичне суспільство);
- по-друге, виявити специфіку головних сфер громадського життя (економічної, політичної, духовної);
- по-третє, чітко визначити суб'єктів соціального спілкування (особистість, етнос, нація тощо).

Суспільству завжди притаманні властивості, без яких воно просто не може існувати. По-перше, це наявність в суспільстві певних соціальних інститутів, які надають йому організованої форми життєдіяльності. По-друге, суспільство не може обійтись без регулюючої сили, що спрямовує його життєдіяльність у загальнокорисне русло. І такою регулюючою силою виступає влада.

У суспільстві існує багато різних форм організації взаємозв'язків між індивідами. Історично *першою формою самоорганізації і відповідно першим соціальним інститутом були родові общини. Рід являв собою групу (спільність) людей, об'єднаних кровним спорідненням, спільною власністю і працею, зрівняльним розподілом.*

Цей соціальний інститут забезпечував виживання людей, які багато в чому залежали від природних сил і могли існувати тільки на базі колективної господарсько-соціальної єдності. Роди існували тисячоліття, згодом вони поєднувалися в більші соціальні інститути — племена.

Найпершим політичним інститутом, який виник у зв'язку із соціальною диференціацією суспільства і появою публічної влади, стала держава. З'являються й інші соціальні інститути: релігійні об'єднання, купецькі гільдії, кооперативи, профспілки, партії тощо.

Держава виступає специфічним соціальним інститутом неоднорідного у класовому відношенні суспільства. *Держава уособлює певну відокремлену від усього іншого суспільства групу людей, які виконують функції управління і примусу та складають апарат держави.* Держава — соціальний інститут усього суспільства, що виконує багато функцій, які забезпечують її життєдіяльність, і насамперед — впорядкування і стабілізацію суспільних відносин. Її основне призначення полягає в управлінні соціальними справами, у забезпеченні порядку і суспільної безпеки. Держава виникла як нова форма організації суспільства внаслідок ускладнення суспільних відносин лише на певній стадії його розвитку. Вона є продуктом розпитку суспільства.

І в первісному, і в державно-організованому суспільстві існує влада. *Влада — це авторитетна сила, вольові відносини між людьми, в яких ті, що мають владу, визначають програму поведінки підвладних осіб. Це реальна можливість здійснення своєї волі у соціальному житті, нав'язування її іншим за допомогою різних засобів і методів, включаючи й примус.* У різні періоди історичного розвитку суспільство мало специфічні форми організації, мало різну економічну, соціально-класову, політичну структуру. Але особливе місце в суспільній системі завжди займала влада. В суспільстві влада має надзвичайно важливе значення: вона надає суспільству керованості, цілісності, організованості, консолідує суспільство і забезпечує порядок як необхідну умову його нормальної життєдіяльності. Влада буває двох видів — неполітична і політична, специфічним видом якої виступає державна влада. До неполітичних форм влади належать влада глави сім'ї, влада церкви, різних корпоративних утворень щодо своїх членів. Політична влада — це вироблення і запровадження у життя політичних програм усіма суб'єктами політичної системи. Політична і державна влада не тотожні. Політична влада здійснюється ширшим колом суб'єктів політичної системи, в

той час як державна влада здійснюється виключно державою. Для неї характерна суверенність, універсальність, можливість застосування примусу тощо. Державна влада є специфічною через те, що вона розповсюджується не на особистих, родинних або інших підставах, а має публічний, універсальний, всеосяжний і територіальний характер.

Порядок у суспільстві — необхідна умова його нормальної життєдіяльності. Він відображає досягнутий рівень організації громадського життя, стабільність, злагодженість суспільних відносин. Від рівня суспільного порядку залежить стан суспільної й особистої безпеки. Але суспільний порядок не виникає сам собою, він є закономірним наслідком регулювання суспільних відносин. *Розрізняють два основних види соціального регулювання* — індивідуальне і нормативне. *Індивідуальне регулювання* — це упорядкування поведінки людей за допомогою разових рішень, що стосуються окремих випадків, конкретних осіб. *Нормативне регулювання* — упорядкування поведінки людей за допомогою загальних правил, тобто стандартів, зразків, моделей поведінки, що поширюються на всі аналогічні випадки. За допомогою загальних правил (соціальних норм) досягається єдиний порядок у суспільстві.

Одним із специфічних напрямів соціального регулювання є правове регулювання, яке виникає разом із соціальним розмежуванням суспільства та виникненням держави. Воно спрямоване на впорядкування найважливіших суспільних відносин і здійснюється за допомогою системи специфічних юридичних засобів. Правове регулювання здійснюється як за допомогою загальнообов'язкових правил поведінки — правових норм, так і за допомогою індивідуальних рішень правового характеру. Право з'являється як результат об'єктивних потреб суспільства, в якому виникають внутрішні суперечності, що не можуть долатись ним самим самостійно. Своїм регулюючим впливом право забезпечує організованість, стабільність і порядок у суспільстві. За допомогою права в суспільстві розв'язуються соціальні конфлікти і протиріччя. Право несе в суспільство інформацію про добро і справедливість, витісняє із суспільства шкідливі для нього відносини. Право служить мірою суспільної й особистої свободи. Таким чином, в умовах соціально неоднорідного суспільства *право виконує важливу і необхідну функцію узгодження різних інтересів людей, їхніх об'єднань, суспільства в цілому, надання суспільним відносинам ознак стабільності, впорядкованості за допомогою специфічних юридичних засобів.*

Питання про те, що є право, в чому його сутність, традиційно розглядається в теоретичній юриспруденції як основне. Універсальне визначення поняття права є дуже важливим у теоретичному і практичному плані, адже в юридичній науці вироблено багато визначень права, які відрізняються залежно від того, що саме в правових явищах визначається як найсуттєвіше. Найприйнятнішим в теоретичному і практичному плані є наступне визначення права. *Право — це загальнообов'язкова формально виражена система регулювання суспільних відносин, встановлена і забезпечена державою, обумовлена рівнем розвитку суспільства.*

1.2. Співвідношення суспільства, держави і права

Особливе значення для сучасної теорії держави і права мають надбання політології, соціології та історії. Саме їх слід враховувати, вивчаючи співвідношення суспільства, держави і права. Дослідження цих питань має на меті формування загальнотеоретичних знань про суспільну обумовленість держави і права, про їх взаємозв'язки із суспільними явищами та процесами.

Суспільство і держава, їх співвідношення — кардинальна для науки проблема. Довгий час наукова думка взагалі не розрізняла суспільство і державу. Лише з настанням буржуазної епохи вчені стали (спочатку тільки термінологічно) розділяти політичну державу і суспільство, громадянське суспільство і державу, розглядати окремі аспекти їх взаємодії.

Сучасна наука виходить з того, що *суспільство і держава нетотожні,* але в той же час їх не можна протиставляти. *Суспільство виникло задовго до держави* і тривалий час обходилось без неї. Об'єктивна потреба у виникненні держави з'явилася з ускладненням суспільної організації, загостренням у суспільстві протиріч через розбіжність інтересів соціальних груп. *З виникненням держави в суспільстві з'явилася нова сфера суспільних відносин, а саме політичних. Політика* — широке за обсягом і складне за змістом явище і поняття. *У Стародавній Греції політика розумілась як мистецтво управління державою.*

Політика — це сфера діяльності, пов'язана з відносинами між різними соціальними групами, ядром якої є проблема завоювання, утримання і використання державної влади, а також організація соціального життя. Політика здійснюється з приводу і для досягнення державної влади. Будь-яка проблема здобуває політичний характер, якщо її рішення пов'язане з класовими інтересами, проблемою влади. Суб'єктами політики є класи, нації, соціальні угруповання, об'єднання громадян, політичні партії, держава. Політична сфера суспільства певним чином структурована, утворює складну систему.

Політична система суспільства — це сукупність політичних інститутів і організацій, політичної діяльності, політичних відносин, політичних норм, принципів і традицій, політичної свідомості і культури та засобів масової інформації у їх взаємодії, які відображають інтереси і волю соціальних об'єднань, що реалізують політичну владу, борються за її здійснення в рамках права через державу. Політичній системі притаманна наявність саме політичного характеру, а не економічного чи будь-якого іншого. В той же час кожна політична система спирається на певний тип економіки, соціальної структури й ідеології.

Держава займає провідне місце в політичній системі. Це зумовлено тим, що держава знаходиться в центрі політичної діяльності: навколо неї, навколо здобуття державної влади точиться політична боротьба. В історії суспільства держава була першим інструментом, знаряддям політики. Політика з'явилася з виникненням держави. І тільки поступово формуються інші соціальні інститути: спілки, громадські організації, партії, політичні рухи, що стали брати участь у політичному житті, у боротьбі за державну владу. *Сучасна держава:*

- володіє суверенною владою, уособлює суверенітет народу та суверенітет нації і є результатом реалізованого права на самовизначення;
- виступає офіційним представником усього народу через вищий представницький орган законодавчої влади;
- забезпечує права громадян;
- виконує різні загальносоціальні функції;
- має спеціальний апарат управління і примусу;
- встановлює обов'язкові для всіх правила поведінки у вигляді правових норм, за допомогою яких регулює суспільні відносини.

Оскільки основним засобом соціального регулювання в соціально неоднорідному суспільстві виступає право, воно так само, як і держава, займає особливе місце в політичній системі. Значення і роль права в політичній системі суспільства виявляються в наступному. *Право є необхідним стабілізаційним фактором політичної системи.* Право впливає на політику в кількох напрямах.

Насамперед *за допомогою норм публічного права,* відображеного в Конституції і конституційних законах, закріплюються політичний лад суспільства, порядок формування і функціонування державних органів, виборче право, діяльність політичних організацій і рухів, поділ влади, політичні свободи громадян. *Право надає легітимність політичним рішенням.* Поняття легітимності означає визнання державної влади і її рішень суспільством, обґрунтованість і необхідність цієї влади і її носіїв. *Право встановлює межі цивілізованої політичної діяльності.* Такі межі закріплені в офіційних документах і забезпечені силою держави й авторитетом суспільства. Тому всі структурні елементи політичної системи, у тому числі й сама держава, змушені реалізовувати свої політичні запити з урахуванням цих меж. *У межах дії права засновуються політичні інститути, визначаються повноваження структурних елементів політичної системи.* До правової форми вводяться відносини з приводу здобуття, утримання і здійснення державної влади, зв'язки між державними органами, політичними партіями, суспільними об'єднаннями і громадянами, відносини з іншими державами. Інакше кажучи, *право виступає як високоефективний засіб регулювання суспільних відносин, включаючи політичні, виступає засобом людського виміру політики.*

Громадянське суспільство за своїм змістом не збігається із суспільством у цілому: останнє включає в себе державу. Держава є складовою суспільства, громадянське ж суспільство — це сфера відносин, які не зазнають прямого втручання з боку держави. *Громадянське суспільство* — система взаємин між індивідами та їхніми об'єднаннями, в якій реалізуються індивідуальні та колективні інтереси, заснована на автономних від надмірного втручання з боку держави засадах, на свободі самореалізації, плюралізмі (багатоманітності) в усіх сферах суспільного життя, на пріоритеті прав людини. Звичайно, такі відносини між державою і громадянським суспільством з'являються лише тоді, коли і суспільство, і держава перебувають на високому рівні економічного, політичного, культурного і духовного розвитку. *Громадянське суспільство — правове демократичне суспільство, де сполучним фактором виступають визнання, забезпечення і захист прав людини і громадянина.* Ідеям громадянського суспільства про розумність і справедливість влади, про свободу і благополуччя особистості відповідають ідеї пріоритету права, єдності права і закону, правового розмежування діяльності різних галузей державної влади. Громадянське суспільство — відкрите соціальне утворення. У ньому забезпечується свобода слова, включаючи свободу критики, гласність, доступ до різного роду інформації, право вільного в'їзду в країну і виїзду з неї, культурне і наукове співробітництво із закордонними державними і громадськими організаціями.

Структуру сучасного громадянського суспільства можна представити у вигляді п'яти основних систем, що відображають відповідні сфери його життєдіяльності. Це соціальна (у вузькому розумінні слова), економічна, політична, духовно-культурна й інформаційна системи.

Соціальна система охоплює сукупність спільностей, що об'єктивно сформувалися, і взаємин між ними. Це первинний, основний пласт громадянського суспільства. В нього входять інститути родини, виховання, освіти, що допомагають людині соціалізуватися. Другий блок складають відносини, що відображають різноманітні зв'язки людини з людиною як безпосередньо, так і в різних колективах (суспільних об'єднаннях за інтересами). Третій блок утворюють відносини між великими соціальними спільностями людей (групами, станами, класами, націями, расами).

Економічна система являє собою сукупність економічних інститутів власності, виробництва, розподілу, обміну, споживання сукупного суспільного продукту. В цій системі індивід реалізує свої економічні інтереси.

Політичну систему складає діяльність політичних партій, громадсько-політичних об'єднань, в яких індивіди реалізують свої політичні інтереси і через які вони вступають у політичне життя.

Духовно-культурна система утворюється з відносин, що виникають на тлі духовно-культурних благ, діяльності відповідних інститутів, установ (освітніх, наукових, культурних, релігійних).

Громадянське суспільство тісно пов'язане як з державою, так і з правом. Держава покликана створювати найоптимальніші умови для розвитку громадянського суспільства, не втручатись у

сферу реалізації приватних інтересів, а розвинене громадянське суспільство, у свою чергу, є соціальною базою демократичної, правової соціальної держави. Право формується всередині громадянського суспільства як потреба у нормативній регламентації найважливіших суспільних відносин. Саме у громадянському суспільстві відчуваються ті зміни, які мають бути певним чином упорядковані. Держава повинна цю потребу задовольнити, прийнявши відповідний нормативно-правовий акт, покликаний якнайоптимальніше вирішити проблему, що назріла.

Література:

1. Волинка К.Г. Теорія держави і права: Навч. Посіб. – К.: МАУП, 2003.
2. Загальна теорія держави і права / За ред. В. В. Копєйчикова; — К., 2000.

Запитання:

1. Поняття суспільства.
2. Поняття держави.
3. Яке значення в суспільстві має влада.
4. Види влади.
5. Види соціального регулювання суспільних відносин.
6. Правове регулювання суспільних відносин.
7. Поняття політики і політичної системи суспільства.
8. Співвідношення держави і права.
9. Поняття громадянського суспільства.
10. Співвідношення громадянського суспільства з державою і правом.

2. Загальні аспекти системи права і системи законодавства

2.1. Виникнення права

2.2. Сутність та ознаки права, його принципи та функції

2.3. Система права і система законодавства та їх співвідношення

2.4. Нормативно – правові акти та їх систематизація

2.5. Правові системи сучасності

2.1. Виникнення права

Вивчення права та його сутності неможливе без виявлення комплексу причин та передумов, що викликали його появу. *Правила поведінки первісного суспільства ґрунтувалися на колективістських принципах. Вони носили характер єдиних, нерозділених правил поведінки. В них сполучалися звичаї, традиції, обряди, норми первісної релігії, міфологія, первісна мораль.* Це пояснюється тим, що свідомість первісної людини, її життєдіяльність не була достатньо структурованою. Звичаї становили найраціональніші варіанти поводження людей у соціально значущих ситуаціях, які склались стихійно і в результаті багаторазового повторення увійшли у звичку. Звичаї підтримувалися не тільки суспільною думкою, але й авторитетом предків, усілякими табу. Велике значення мали також численні міфи і сказання, що відбивають зразки належного і забороненого поводження. Усі ці норми виражали колективістські начала в первісному суспільстві, в якому окрема особистість взагалі не мислилася у відриві від роду.

З поступовим розвитком економічних відносин підвищується ефективність індивідуальної праці, змінюється вся система суспільних відносин, становище людини в суспільстві. Безроздільна залежність особистості від суспільства втрачає колишнє значення. Їй на зміну приходять відносини взаємної залежності членів суспільства, в яких дуже важливим елементом постає компроміс. Забезпечення

компромісу інтересів можливе через наділення сторін взаємопов'язаними правами та обов'язками, що набувають загальнообов'язкового характеру.

Виникнення юридичного права, тобто такого, що забезпечується державою і походить від неї, — це закономірний наслідок ускладнення суспільних зв'язків, поглиблення соціальних протиріч і конфліктів. У класовому суспільстві звичаї вже не в змозі забезпечити порядок і стабільність у суспільстві та регулювати економіку через те, що вони були недостатньо забезпечені. В міру посилення публічної влади і відокремлення державного апарату від суспільства основна маса населення усувається від формування змісту правових розпоряджень. Це стає прерогативою осіб, які здійснюють управління суспільством. *На відміну від звичаїв, правові норми фіксуються в письмовій формі, закріплюють чітко визначені дозволи, зобов'язання, обмеження і заборони.* Змінюється порядок забезпечення їхньої дії: якщо раніше контроль за їх виконанням покладався на суспільство в цілому, то зараз це покладається на відповідні органи держави. Отже, *виникнення юридичного права пов'язане з утворенням держави як форми організації суспільства, як механізму забезпечення сталого існування і розвитку права.* А право, в свою чергу, сприяє цілісності суспільства і здійсненню державної влади, воно впливає на суспільні відносини.

2.2. Сутність та ознаки права, його принципи та функції

Питання про те, що є право, в чому його сутність, традиційно розглядається в теоретичній юриспруденції як основне. Але, як було відзначено, з часом розуміння права змінювалося. Так, для Аристотеля право — це політична справедливість, для вчених середньовіччя — божественне встановлення, для Ж.-Ж. Руссо — загальна воля, Р. Ієринга — захищений інтерес, Л. Петражицького — імперативно-атрибутивні емоції, для представників юридичного позитивізму право —це встановлення, наказ держави тощо. В книзі "Критика чистого розуму" І. Кант відзначив, що сутність права може бути збагненна тільки філософським розумом. Він відзначив ряд істотних якостей права: воно стосується лише зовнішніх, і до того ж практичних, відносин між людьми (а не помислів, бажань). За допомогою права дії однієї особи сполучаються з діями інших осіб. Право — це взаємний примус, що охороняє загальну волю.

Отже, яка ж сутність права? Сутністю будь-якого предмета, явища філософія вважає сукупність найбільш важливих, вирішальних, стійких властивостей і відносин, що складають їхню основу, що виявляють природу і виражають найнеобхідніші, найглибинніші властивості предмета, явища, якими визначаються всі їхні інші властивості та ознаки. *Сутність права — це головна, внутрішня, стійка основа права, що відображає його природу і призначення в суспільстві.* Право має регулятивну природу, його суспільне призначення — регулювати (тобто впорядковувати) суспільні відносини. Право має загальносоціальну сутність, служить інтересам всього суспільства, забезпечує організованість, впорядкованість, стабільність і розвиток соціальних зв'язків. Право — це спосіб стабілізації і відтворення суспільних відносин. *Таким чином, право має регулятивну загальносоціальну сутність, що виражає стабілізацію й упорядкування суспільних відносин шляхом узгодження поведінки їхніх учасників.*

Як вже зазначалося вище, *право — це загальнообов'язкова формально виражена система регулювання суспільних відносин, встановлена і забезпечена державою, обумовлена рівнем розвитку суспільства.* Визначення права як системи регулювання суспільних відносин (а не лише як системи правових норм) підкреслює загально регулятивну природу не лише норм, а й правових принципів, природних прав людини, не обмежується виключно самими нормами.

Праву притаманні такі ознаки, що характеризують його як специфічну систему регулювання суспільних відносин:

- *нормативність,* тобто право представлене нормами, а саме правилами поведінки, що визначають права й обов'язки учасників відносин, що регулюються, та їхню відповідальність;
- *формальна визначеність,* тобто норми права офіційно закріплюються в нормативних актах та інших письмових джерелах, що підлягають однаковому тлумаченню і виконанню. При цьому, держава надає праву загальнообов'язкового офіційного значення, зводячи право в закон;
- *загальнообов'язковість,* яка виявляється в тому, що всі члени суспільства повинні обов'язково виконувати вимоги, які містяться в нормах права. Загальнообов'язко-

вість права повинна розповсюджуватись не лише на громадян, їх об'єднання, посадових і службових осіб, але й на державу в цілому. У правовій державі сама держава додержується принципу загальнообов'язковості права. Тобто, правові норми обов'язкові для усіх, кому вони адресовані;

- *забезпеченість можливістю державного примусу,* яка є специфічною ознакою права, що відрізняє його від інших засобів соціального регулювання, а саме моралі, звичаїв, корпоративних норм тощо. Держава, яка має монополію на здійснення примусу, являє собою необхідний зовнішній фактор існування і функціонування права. Саме держава надає праву його властивості, а саме стабільність, формальну визначеність та загальнообов'язковість;

- *свідомо-вольовий характер,* тобто право - це прояв волі та свідомості людей. Інтелектуальна сторона права полягає в тому, що воно є формою відображення соціальних закономірностей і суспільних відносин. У праві виражаються предмет правового регулювання потреби, інтереси, цілі суспільства, окремих осіб і організацій, тобто воно виражає соціальний компроміс на засадах справедливості та розуму. В той же час право регулює лише ту поведінку людей, яка має усвідомлений характер і пов'язана з волевиявленням людини;

- *системність,* тобто право являє собою складне системне утворення. Норми права являють собою не просту сукупність, а систему, якій притаманні внутрішня погодженість, упорядкованість, взаємозв'язки складових її елементів. Первинним елементом системи права є правові норми, що поєднуються у більші утворення, а саме інститути права і правові галузі. Це — традиційний погляд на систему права. Але, крім цього, систему права можна розглядати і як розподіл права на публічне і приватне, міжнародне і національне, об'єктивне і суб'єктивне. Крім того, системність притаманна і окремій нормі права;

- *універсальність,* тобто право здатне регулювати різні за природою суспільні відносини і є універсальним суспільним регулятором.

Принципи права — це керівні ідеї, які характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві. Призначення принципів права полягає в тому, що вони забезпечують однакове формулювання норм права, а також їхній вплив на суспільні відносини у формі правового регулювання та інших форм правового впливу, визначають шляхи вдосконалення правових норм, виступаючи як провідні ідеї для законодавця. За умови їх закріплення в Конституції держави принципи права забезпечують єдність процесів створення права, його реалізації та охорони. Принципи права є критерієм оцінки права і методологічною основою його подальшого вдосконалення.

Залежно від сфери дії *принципи права підрозділяються на:*

- *загальноправові принципи,* які притаманні всім галузям права та відображають природу права в цілому. До загальноправових принципів, як правило, відносять принципи законності, справедливості, юридичної рівності, соціальної свободи, соціального і громадянського обов'язку, демократизму, національної рівноправності, гуманізму, рівності громадян перед законом, взаємної відповідальності держави та особистості, верховенства права, політичного, ідеологічного та економічного плюралізму, непорушності прав людини;

- *міжгалузеві принципи,* які характерні для кількох галузей права, а саме: здійснення правосуддя тільки судом, гласність судового розгляду, національна мова судочинства, незалежність суддів і підпорядкування їх тільки закону, принцип змагальності в цивільно-процесуальному та кримінально-процесуальному праві тощо;

- *галузеві принципи,* які визначають специфіку конкретної галузі права, наприклад, принцип забезпечення свободи праці та зайнятості у трудовому праві, принцип індивідуалізації покарання — у кримінальному праві, принцип рівноправності всіх форм власності у цивільному праві тощо;

- *принципи інститутів права,* які визначають особливості окремих правових інститутів, наприклад, принцип добровільності укладення цивільно-правових угод.

Функції права — це найбільш істотні напрями і сторони його впливу на суспільні відносини, в яких розкривається загальнолюдська і класова природа та соціальне призначення права. Виділяють загальносоціальні та спеціально-юридичні функції права.

Загальносоціальні функції права виражають вплив права на суспільство і поділяються на економічну, політичну, культурну, виховну, оціночну, інформаційну, ціннісно-орієнтаційну тощо.

Спеціально-юридичні функції права поділяють на регулятивно-статичну, регулятивно-динамічну та охоронну. Вони виражають специфічну регулятивну природу права.

При цьому, *регулятивно-статична функція права* спрямована на закріплення в нормах права суспільно корисних відносин, що потребують забезпечення стабільності та непорушності (основи конституційного ладу, народовладдя, форми власності, правовий статус громадян, поділ влади, правові основи різних галузей права тощо).

В той же час *регулятивно-динамічна функція права* спрямована на забезпечення нормального динамічного розвитку суспільно корисних відносин, процесу вирішення намічених завдань, визначеного запрограмованого результату. Вона спрямована на зміну й удосконалення існуючих та виникнення нових суспільних відносин. Регулятивно-динамічна функція права виявляється у впливі права на суспільні відносини шляхом оформлення їхнього руху (динаміки).

Охоронна функція права спрямована на забезпечення нормального здійснення регулятивно-статичної і регулятивно-динамічної функцій права, на захист права від порушень. Відповідно нею охоплюються попередження і припинення правопорушень, відновлення порушеного права, притягнення винної особи до юридичної відповідальності. Право охороняє загальновизнані, фундаментальні суспільні відносини, воно спрямоване на витіснення шкідливих для суспільства відносин. Охороняючи ці відносини, право припиняє, забороняє, карає дії, які порушують умови нормального розвитку, що суперечать інтересам суспільства, держави та громадян і тим самим витісняє їх.

2.3. Система права і система законодавства та їх співвідношення

При вивченні питань, пов'язаних з правом, значна увага приділяється його системності, адже правове регулювання і охорона суспільних відносин здійснюється через відповідну систему правових норм.

Як вже зазначалося вище, *право складається з правових норм,* але це не проста сукупність, а система взаємозалежних і взаємопов'язаних норм. Право являє собою певне цілісне утворення, що складається з безлічі різноманітних елементів, які знаходяться між собою у різнобічних зв'язках підпорядкованості, координації та функціональної залежності.

Система права — це об'єктивно обумовлена структура права, що виражає внутрішню узгодженість і єдність юридичних норм і одночасно їх поділ на відповідні галузі та інститути. Система права зазначає, з яких елементів складається право і як ці елементи співвідносяться між собою. Ця система характеризується об'єктивністю, узгодженістю правових норм, єдністю та диференціацією. Система права є явищем об'єктивним, що складається під безпосереднім впливом соціально-економічних відносин, політики, ідеології та культури.

Розглянемо структуру системи права. *Структурними елементами системи права є норма права, галузь права, підгалузь права, інститут права.*

Норма права — це первинний елемент системи права. Вона являє собою встановлене чи санкціоноване державою загальнообов'язкове, формально визначене правило поведінки, що надає учасникам регульованого правовідношення суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Завдяки своєму універсальному значенню норма права поширює свої властивості й на інші рівні системи права, служить одиницею виміру правової матерії. Норма права самостійно регулює якусь одну сторону суспільних відносин. Для правового регламентування відносин у цілому найчастіше потрібна взаємодія комплексу норм права. Норми права певним чином взаємопов'язані. В результаті їх об'єднання виникають такі утворення в системі права, як галузі (найбільші об'єднання правових норм), підгалузі та інститути права.

Галузь права — це сукупність правових норм, що відокремилася всередині системи права та регулюють певну сферу однорідних суспільних відносин. Однорідність тієї чи іншої сфери суспільних відносин викликає до життя відповідну галузь права (цивільне, кримінальне, адміністративне, право інтелектуальної власності тощо). Галузь права відбиває вищий рівень системоутворюючих зв'язків у праві і характеризується певною цілісністю та автономністю.

У межах найбільш розвинутих галузей права виділяються *підгалузі права*, які поєднують кілька інститутів однієї і тієї ж галузі права. Зовнішнім вираженням підгалузі права є наявність в ній такої групи норм права, що містить загальні принципові положення, властиві кільком (але не всім) інститутам права цієї галузі. Наприклад, у цивільному праві це — спадкове, зобов'язальне право, у конституційному праві це—виборче, муніципальне, парламентське право, у фінансовому праві це — бюджетне і податкове право тощо.

Інститут права — це порівняно невелика, стала група правових норм, що регулюють певний різновид суспільних відносин, тобто — це відокремлена група юридичних норм, що регулюють суспільні відносини конкретного виду. Інститути права покликані регламентувати окремі ділянки, фрагменти, сторони громадського життя. Інститути права є складовою ланкою галузі права. У кожній галузі права їх безліч: у кримінальному праві — інститут необхідної оборони, інститут крайньої необхідності, неосудності, у цивільному праві — інститут позовної давності, інститут дарування; у конституційному праві — інститут громадянства; в адміністративному праві — інститут посадової особи; у сімейному праві — інститут шлюбу, в праві інтелектуальної власності – інститут авторського права і суміжних прав.

Розглянемо характеристики основних галузей права.

Серед усіх галузей системи права провідне місце займає *конституційне право*, яке є інтегруючою галуззю права. Це пояснюється специфікою суспільних відносин, що складають предмет правового регулювання цієї галузі. Такими є відносини, що становлять основу суспільного і державного ладу. У нормах конституційного права закріплюються права і свободи громадян, економічна основа суспільства, система органів державної влади, порядок їхнього формування і функціонування, адміністративно-територіальний устрій, виборча система тощо. Норми конституційного права є вихідним нормативним матеріалом для інших галузей права, що функціонують на основі конституційних норм.

Цивільне право регулює майнові та особисті немайнові відносини, що складаються між різними юридичними особами, юридичними особами і громадянами, а також між громадянами з питань володіння, користування і розпорядження власністю, її придбання і відчуження тощо. Особливістю цивільно-правових відносин є автономія і юридична рівність учасників. В силу великого нормативного обсягу цивільне право як галузь права має у своїй структурі ряд норм, що регулюють правовідносини міжгалузевих інститутів права.

Цивільне процесуальне право регулює порядок судочинства по цивільних справах. У цивільному судочинстві вирішуються справи по спорах, що виникають з цивільних, сімейних, трудових відносин, відносин в сфері інтелектуальної власності, адміністративно-правові справи і справи особливого провадження.

Кримінальне право — це система юридичних норм, що забезпечують охорону суспільного і державного ладу, різних форм власності, особистості і прав громадян, підтримку правопорядку в країні. Ці норми визначають поняття злочину і його ознаки, підстави і порядок притягнення до кримінальної відповідальності, мету і види покарання і порядок його застосування.

Кримінально-процесуальне право — це система юридичних норм, що встановлюють порядок судочинства по кримінальних справах. Кримінально-процесуальне право регулює діяльність органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури, суду і їхні взаємовідносини з громадянами у процесі розслідування, судового розгляду і вирішення кримінальних справ, ухвалення вироків.

Адміністративне право регулює сферу управлінської, виконавчо-розпорядчої діяльності державних органів і їх посадових осіб. Норми адміністративного права визначають структуру і компетенцію міністерств, відомств, їхніх управлінь, відділів, порядок діяльності різного роду підприємств та установ. Об'єктами управління виступають економіка, наука, культура, освіта, охорона здоров'я тощо. Особливістю цих суспільних відносин є та обставина, що однією із сторін тут завжди виступає державний орган влади чи посадова особа.

Сімейне право регулює особисті і майнові відносини, що пов'язані зі шлюбом та спорідненістю людей, регулює порядок і умови

реєстрації шлюбу, права й обов'язки подружжя, порядок розірвання шлюбу, права й обов'язки батьків і дітей, опіку і піклування.

Трудове право регулює відносини у сфері реалізації права на працю, до якої входять питання організації праці, робочий час і час відпочинку; прийом на роботу і звільнення, укладання трудових угод та колективних договорів, питання соціального страхування, умови й оплата праці, трудові спори тощо.

Фінансове право регулює фінансові відносини. Норми цієї галузі регламентують формування і виконання державного бюджету, порядок стягування податків, кредити, позики тощо.

Земельне право регулює суспільні відносини у сфері землекористування і землеустрою, збереження і розподілу земельного фонду, визначення правового режиму різних видів землі.

Виправно-трудове право регулює порядок відбування покарання і дострокове звільнення від покарання та інші питання.

Розширення міжнародного партнерства і співробітництва в різних галузях громадського життя, всезростаюче значення ролі міжнародних відносин, поглиблення їхнього впливу на внутрішнє життя держав підсилюють значення *міжнародного права*. У нинішніх умовах примат міжнародного права над національним виступає однією з найважливіших правових гарантій забезпечення миру, взаємовигідного співробітництва держав, вирішення завдань планетарного характеру у забезпеченні прав людини. *Міжнародне право це — складова частина національної системи права кожної сучасної держави*. Ця інтеграція відбувається у процесі укладання державами різного роду договорів в результаті вступу держави в міжнародні організації. Складається, таким чином, особлива галузь наддержавного права, що включається в систему національного права. Конституція України містить таку норму — у ст. 9 зазначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Розглянувши систему права, слід ознайомитись з іншою системною категорією юриспруденції, яка тісно пов'язана з попередньою — із *системою законодавства*.

Співвідношення цих двох систем є досить складним, адже співвідношення права і закону як його формального вираження також є багатогранним. Щодо цього терміни "закон", "законодавство",

"система законодавства" відображають не лише вищі за юридичною силою нормативні акти парламенту, а всю сукупність нормативно-правових актів — як законів, так і підзаконних актів. *Система законодавства — це сукупність всіх діючих в державі нормативно-правових актів, в яких відображаються внутрішні змістові та структурні характеристики права*. Ця система є зовнішнім відображенням системи права, яка набуває реальності саме в чітких, формально визначених нормативно-правових актах, що служать зовнішньою формою об'єктивізації правових норм. Система законодавства складається в результаті закріплення правових норм у нормативно-правових актах і систематизації цих актів. Вона має складну структуру.

Можна виділити горизонтальну, вертикальну, федеративну і комплексну структуру системи законодавства.

Горизонтальна (галузева) структура системи законодавства обумовлена предметом правового регулювання, тобто фактичними суспільними відносинами. На основі цього критерію виокремлюються галузі законодавства, що відповідають галузям системи права (конституційне право — конституційне законодавство, трудове право — трудове законодавство, цивільне процесуальне право — цивільне процесуальне законодавство тощо).

Вертикальна (ієрархічна) структура системи законодавства відбиває ієрархію нормативно-правових актів відповідно до їх юридичної сили, яка обумовлена тим, хто є суб'єктом правотворчості.

Федеративна структура системи законодавства притаманна державі з федеративною формою устрою. Можна виділити два рівні нормативно-правових актів: федеральне законодавство та законодавство суб'єктів федерації.

Комплексна структура системи законодавства складається в залежності від об'єкта правового регулювання і системи державного управління. До неї можна віднести природоохоронне, транспортне законодавство, нормативні акти, що визначають правове становище окремих соціальних груп (молоді, жінок, ветеранів) тощо.

Система права і система законодавства виступають одними з найважливіших системних категорій в юриспруденції. Вони співвідносяться як зміст і форма. Система права і система законо-

давства — це тісно взаємопов'язані категорії, що відображають суть права. *Система права — це внутрішня структура права, що об'єктивно відповідає характеру регульованих нормами права суспільних відносин. Система законодавства — це зовнішня форма системи права, що виражає структуру системи його джерел, тобто систему нормативно-правових актів.* Законодавство служить зовнішнім вираженням сутності і змісту права. Система права носить об'єктивний характер і обумовлена соціально-економічними відносинами в суспільстві. На відміну від системи права, система законодавства — це система нормативно-правових актів, які є зовнішньою формою існування правових норм, засобом надання їм загальнообов'язковості. Система законодавства — не просто сукупність таких актів, а їхня диференційована система, заснована на принципах субординації і координації її структурних компонентів. На відміну від системи права, система законодавства більшою мірою носить суб'єктивний характер, будується, виходячи з волі законодавця. Таким чином, система права і система законодавства не тотожні. Між ними є істотні розбіжності, що дає підстави говорити про їхню відносну самостійність. Це виявляється в тому, що первинним елементом системи права є норми права, а первинним елементом системи законодавства виступає нормативно-правовий акт. Правові норми галузей права — це будівельний матеріал, з якого складається та чи інша конкретна галузь законодавства. Але при побудові кожної законодавчої галузі цей будівельний матеріал може вживатися в різному сполученні між собою. Галузі законодавства не завжди збігаються з галузями права і така розбіжність може виявлятися порізному. В одних випадках може бути галузь права, а галузі законодавства немає, наприклад, фінансове право, право соціального забезпечення, сільськогосподарське право. Такі галузі права не кодифіковані, їхній нормативний матеріал розосереджений по різних правових актах, що потребують уніфікації. Не виключена і зворотна ситуація, за якої галузь законодавства існує без окремої галузі права, наприклад, Митний, Повітряний та Водний кодекси України. Може бути й ідеальний варіант, коли галузь права збігається з галуззю законодавства, наприклад, цивільне, кримінальне, трудове, адміністративне тощо. Він найбільш бажаний, бо зближення двох систем, їхній гармонійний розвиток підвищує ефективність правового регулювання. Існують також комплексні галузі законодавства, що виникли в результаті сполучення норм адміністративного, цивільного і деяких інших галузей права. Однією з них є господарське законодавство.

2.4. Нормативно – правові акти та їх систематизація

Поняття "нормативно-правові акти" включає комплекс актів правотворчості, виданих органами законодавчої і виконавчої влади. Нормативно-правові акти видаються органами державної влади лише у певній формі та у рамках компетенції певного правотворчого органу. Нормативно-правовими вони називаються тому, що містять норми права загальнообов'язкового характеру. Таким чином, *нормативно-правовий акт — це загальнообов'язкове офіційне рішення спеціально уповноваженого суб'єкта, прийняте в певному порядку, яке встановлює нові правові норми, змінює або скасовує вже наявні.*

Вищим за юридичною силою нормативно-правовим актом є закон — основна категорія системи законодавства, що ухвалюється тільки вищими представницькими органами державної влади — парламентом країни чи всенародним голосуванням (референдумом). Закон регулює найважливіші суспільні відносини, має вищу юридичну силу у правовій системі країни. Будь-який інший правовий акт, виданий не на підставі і не на виконання закону, а тим більше невідповідний чи суперечний закону, скасовується у встановленому порядку. Закон є нормативно-правовим актом, що встановлює загальні правила поведінки (норми), обов'язкові для всіх громадян, державних органів, громадських організацій, посадових осіб. Закон усталений, стабільний і піддається зміні, доповненню чи скасуванню лише у виняткових випадках, ухвалюється в особливому порядку, передбаченому Конституцією і регламентом парламенту, має певну структуру і вимагає особливого оформлення. При цьому Конституція також є законом, але таким, що має найвищу юридичну силу. Всі закони та інші підзаконні акти мають прийматись на основі Конституції. Конституція є основою системи права. В системі законодавства всі закони приймаються на основі Конституції, а підзаконні нормативно-правові акти — на основі законів та на їх виконання.

В Україні найвищу юридичну силу має Конституція України 1996 року. Відповідно до ст. 8 Конституції України всі інші кодекси, закони, Укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України та інших державних органів виконавчої влади повинні відповідати положенням Конституції України. Кодекси та закони приймаються на підставі Конституції України і регулюють окремі питання. *До чинного законодавства відносяться також підзаконні акти,* до яких відносяться: постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів Укра-

їни, Укази Президента України, нормативні акти міністерств, відомств, місцевої влади. Усі нормативні акти мають певні часові, територіальні межі свого існування і дії, а також поширюються на визначене коло осіб (суб'єктів права). За загальним правилом, нормативно-правові акти застосовуються до відносин, що мали місце в період від введення їх у дію до втрати ними сили. Говорячи про межі дії нормативного акта в часі, враховують три такі обставини: момент вступу його в законну силу, момент припинення його дії і застосування встановлених нормативним актом юридичних норм до відносин, що виникли до набуття законом чинності ("зворотна сила закону").

Нормативно-правові акти набирають чинності в результаті:

- зазначення в тексті нормативного акта дати, з якої юридичний документ набирає сили;
- зазначення інших обставин, з якими пов'язується набуття законної сили нормативного акта ("з дати підписання", "з дати опублікування");
- застосування загальних правил. За цими загальними правилами закони та інші нормативно-правові акти набирають чинності після закінчення певного часу, передбаченого законом, з дати їх офіційного оприлюднення.

Відповідно до ст. 94 Конституції України, кодекси та *закони України набирають чинності* через 10 днів з дня їхнього офіційного опублікування, якщо інше не передбачено в самому кодексі чи законі, але не раніше дня його опублікування. Відповідно до Регламенту Верховної Ради України від 27.07.1994 р. кодекси та закони публікуються у Відомостях Верховної Ради України протягом 30 днів, а у газеті "Голос України" протягом 5 днів з дня їх прийняття і це є офіційною публікацією.

Укази і розпорядження Президента України набирають чинності через 3 дні з дня опублікування їх у газеті "Урядовий кур'єр", якщо інше не передбачено в самому указі чи розпорядженні (Указ Президента України "Про внесення змін до Положення про порядок підготовки і внесення проектів Указів і розпоряджень Президента України та про порядок набрання чинності цими актами" від 13.10.1993 р.).

В постанові Кабінету Міністрів України нормативного порядку має бути вказано строк введення її в дію. Якщо цей порядок не вказано, то вона набирає чинності з дати її прийняття. Розпорядження Кабінету Міністрів України набирають чинності з дати їх прийняття. Нормативні акти міністерств і відомств, що підлягають державній реєстрації в Міністерстві юстиції України, набирають чинності через 10 днів після їх реєстрації, якщо в них не зазначено інше.

Припинення чинності нормативного акта відбувається в результаті:

- закінчення терміну дії, на який був прийнятий юридичний документ;
- оголошення про втрату юридичної чинності нормативного акта (пряме зазначення про скасування, яке може міститися у спеціальному акті);
- прийняття уповноваженим органом нового нормативно - правового акта однакової чи більшої юридичної сили, що регулює те ж коло суспільних відносин; :
- застаріння нормативно – правового акта у зв'язку зі зникненням обставин, що підлягали регулюванню.

Питання про дію нормативних актів у часі потрібно розглядати з урахуванням ще двох аспектів.

По-перше, нормативно-правовий акт не має зворотної сили (ця юридична аксіома сформульована ще давньоримськими юристами). Він діє тільки щодо тих обставин і випадків, які виникли після введення його в дію. Це правило — необхідний фактор правової стабільності, коли громадяни і юридичні особи повинні бути впевнені в тому, що їхнє правове положення законодавчий акт не погіршить. Виняток складає кримінальне законодавство, в якому через гуманні мотиви діє правило: "Норми кримінального законодавства мають зворотну силу, якщо вони пом'якшують або усувають караність діяння".

По-друге, нормативно-правовий акт може втратити силу, але окремі його положення чи норми можуть застосовуватися до відносин, що мали місце під час його дії ("переживання закону").

Дія нормативних актів у просторі — це територіальні обмеження їхньої чинності, коли нормативний акт застосовується на

тій території, на яку поширюється суверенітет держави або компетенція відповідних органів. Тому акти вищих органів державної влади в Україні поширюються на всю її територію, акти місцевих органів влади — на території відповідних адміністративних одиниць. До території, обмеженої кордонами держави, належать: суша, у тому числі надра і континентальний шельф, територіальні води (12 морських миль), повітряний простір. До державної території прирівнюються морські, річкові і повітряні судна, що знаходяться під прапором держави. За правилами міжнародного права військові судна прирівнюються до території держави без виключень, а цивільні морські і повітряні судна — у водах і повітряному просторі своєї держави, відкритому морі і повітряному просторі. *Юридична наука і практика знає принцип екстериторіальності,* відповідно до якого певні частини території держави (будинки іноземних посольств, місій, їх транспортні засоби), а також дипломатичні представники іноземних держав визнаються такими, що не знаходяться на території держави, де вони реально перебувають, а юридично вважаються такими, що знаходяться на території тієї держави, чиє посольство міститься в цьому будинку або чиїми представниками вони є. На засадах взаємності території посольств в іноземних державах вважаються територіями відповідних держав. Будь-які зазіхання на будинок посольства прирівнюються до зазіхань на територію держави і розглядаються як факт порушення міжнародного права.

Дія нормативно-правових актів по колу осіб обумовлена наступною обставиною: усі громадяни, особи без громадянства, іноземці і юридичні особи, що знаходяться на території держави, підпадають під сферу дії законодавства держави, в якій вони перебувають. Крім цього, існують нормативно-правові акти, дія яких розповсюджується лише на певні категорії громадян, що визначають особливості їх правового статусу (наприклад, Закон України "Про статус народних депутатів", Закон України "Про статус судів" тощо). По відношенню до окремих суб'єктів (дипломатичних представників) законодавство може мати обмежену чинність. Зокрема, вони не можуть бути затримані, заарештовані, обшукані тощо.

В сучасних державах існує чимало нормативних актів, прийнятих різними правотворчими органами. Прийняття нових нормативних актів, внесення до них змін і доповнень, скасування застарілих нормативних актів об'єктивно обумовлюють упорядкування всього комплексу діючих нормативних актів, їх збільшення, приведення у певну систему Така діяльність по приведенню нормативно-

правових актів у єдину, упорядковану систему називається *систематизацією законодавства, в поняття якого включаються чотири основні форми правової діяльності:* облік нормативних актів, інкорпорація, консолідація та кодифікація законодавства.

Облік нормативних актів - це збір державними органами, державними і недержавними підприємствами, фірмами та іншими установами і організаціями діючих нормативних актів, їхня обробка і розташування за певною системою, збереження, а також видача довідок для зацікавлених органів, установ, окремих осіб на їхні запити.

Інкорпорація законодавства - це така форма систематизації, коли нормативні акти певного рівня поєднуються в різного роду збірники у певному порядку (хронологічному, алфавітному, системно-предметному). Особливість інкорпорації полягає в тому, що зміни в зміст актів, що уміщуються в збірники, не вносяться. Однак інкорпорація не зводиться лише до простого відтворення актів у їхній первісній редакції. В процесі інкорпорації з тексту нормативних актів, що уміщуються в збірник, вилучаються глави, статті (пункти), окремі абзаци, визнані такими, що втратили чинність, вилучаються також тимчасові норми, термін дії яких минув, відомості про осіб, що підписали ці акти. *Офіційна інкорпорація* здійснюється від імені і за дорученням правотворчого органу, ним же затверджується. *Офіціозна (напівофіційна) інкорпорація* — це видання збірок і збірників законодавства за дорученням правотворчого органу (органів) спеціально уповноваженими органами (наприклад, Міністерством юстиції України), причому правотворчий орган офіційно не затверджує такий збірник, і тому тексти поміщених у ньому нормативних актів не набувають офіційного характеру. *Неофіційна інкорпорація* здійснюється відомствами, організаціями, державними або приватними видавництвами, науковими установами, фірмами, окремими особами, суб'єктами, що не мають спеціальних повноважень. Треба зазначити, що неофіційні збірники законодавства не є джерелом права.

З часом у кожній розвиненій правовій системі утворюється чимало (іноді десятки і сотні) нормативних актів, що мають один і той самий предмет регулювання. Норми таких актів найчастіше повторюються, а іноді містять неузгодженості і протиріччя. У зв'язку з цим виникає потреба ліквідації множинності нормативних актів, їхнього укрупнення, створення своєрідних "блоків" законодавства. Один із шляхів подолання такої множинності — це *консолідація законодавства*, тобто підготовка і прийняття укрупнених актів на базі

об'єднання норм розрізнених актів, виданих з одного питання. У процесі консолідації множинні нормативні акти у тому самому питанні поєднуються в один укрупнений нормативний акт, який затверджується правотворчим органом як нове, самостійне джерело права, а колишні розрізнені акти визнаються такими, що втратили юридичну силу. Новий укрупнений нормативний акт не змінює зміст правового регулювання, не вносить змін у чинне законодавство.

Кодифікація законодавства — це форма систематизації законодавства, за якої відбувається підготовка і прийняття нових нормативних актів (типу кодексів), в яких містяться як норми колишніх актів, що виправдали себе, так і нові норми. Кодифікація законодавства — це форма докорінної переробки діючих нормативних актів, спосіб якісного упорядкування законодавства, забезпечення його узгодженості і компактності, а також звільнення системи законодавства від застарілих норм. Кодифікація законодавства спрямована на те, щоб змістовно усунути протиріччя між правовими нормами. Кодифікація законодавства — це форма правотворчості. Вона спрямована на встановлення нових норм, заміну застарілих правових норм новими. Кодифікація законодавства — це форма удосконалення законодавства і її результатом є новий за формою і змістом нормативний акт (кодекс, положення, статут), що заміняє нормативні акти по тому питанню, що раніше діяли. Усе це дозволяє розглядати кодифікацію законодавства як найдосконалішу, вищу форму систематизації, як своєрідну форму правотворчості.

2.5. Правові системи сучасності

Правова система — складне і багатопланове явище, що складається з цілого комплексу компонентів, яке справляє нормативно-організаційний вплив на суспільство. *Елементами правової системи є:*

- право як система регулювання суспільних відносин;
- форми (джерела) права;
- правові принципи;
- юридична практика і юридична діяльність;
- механізми правового регулювання;
- законність і правопорядок;

- правова свідомість і правова культура;
- суб'єкти права, правові традиції, юридична доктрина тощо.

Поняття правової системи відображає сукупність всіх правових явищ у їх взаємодії в масштабах суспільства і держави. На формування правових систем у різних народів вплинули різні фактори, починаючи з етнічних, расових, географічних, релігійних і закінчуючи юридичною технікою і стилем. Звідси походить багато класифікацій.

В основу класифікації правових систем мають бути покладені такі чинники:

- *спільність генезису* (виникнення і наступного розвитку). Інакше кажучи, всі правові системи пов'язані між собою історично, мають спільні державно-правові корені (виростають з однієї стародавньої держави, засновані на однакових правових началах, принципах, нормах);
- *спільність джерел, форм закріплення і вираження норм права.* Йдеться про зовнішню форму права, про те, де і як фіксуються його норми (у законах, договорах, судових рішеннях, звичаях) та про їх співвідношення;
- *структурна єдність, подібність.* Правові системи країн, що входять в одну правову систему, мають подібність структурної побудови нормативно-правового матеріалу;
- *спільність правових принципів* — ідей, що лежать в основі правового регулювання;
- *єдність термінології, юридичних категорій і понять, а також техніки викладу і систематизації норм права.*

З урахуванням викладеного *виділяють наступні правові системи:*

- *Романо–германську правову систему або систему континентального права* (країни континентальної Європи, Латинської Америки, деякі країни Африки, а також Туреччина);
- *Англосаксонську або англо-американську правову систему* (Англія, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія та ін.);

- *Релігійно-правову систему* (країни, що сповідують як державну релігію іслам, індуїзм та іудаїзм);
- *Систему традиційного (звичаєвого) права* (екваторіальна Африка і Мадагаскар).

Найбільш поширеними та розвиненими є романо–германська та англосаксонська правові системи. Зупинимось більш детально на розгляді саме цих правових систем.

Романо-германська правова система

Романо-германське право сформувалось в XII-XIII ст. в результаті рецепції (запозичення) римського права країнами континентальної Європи. Підставою для рецепції в економічній сфері стали розвиток торгівлі, ремесел, зростання міст. Спочатку соціальною основою і сферою його застосування в середньовічній Європі було переважно міське населення, однак поступово ця правова система стала загальнонаціональною, континентально-європейською. Крім економічних причин, існували і соціально-культурні передумови запозичення Європою римського права. Розвиток освіти, мистецтва, культури підготував грунт для сприйняття римських юридичних концепцій, поглядів, понять, конструкцій. Неабияку роль у цьому процесі відіграли університети, де відбувалося вивчення оригінальних римських текстів. Важливою передумовою рецепції римського права було також благословення християнської церкви. Протягом багатьох століть церква негативно ставилася до римського права і знадобився авторитет середньовічного філософа Фоми Аквінського для того, щоб перебороти таке упередження.

Особливості норм романо-германського права наступні. Романо-германська норма права — загальне правило поведінки. Головною особливістю цієї норми, порівняно з англосаксонською прецедентною, виступає узагальнений, абстрактний характер, що викликає необхідність її тлумачення і конкретизації. Норми романо-германського права мають системно-ієрархічний характер.

Найважливішим джерелом романо-германського права виступає закон. Закони приймаються парламентами країн цієї правової системи і мають вищу юридичну силу, поширюються на всю територію держави та на всіх громадян. Закон має пріоритет стосовно всіх інших джерел права. Він може заборонити чи легалізувати звичай, окремі положення судової практики, нормативні договори. Важливе місце серед джерел романо-германського права займають кодифіковані акти (кодекси). Романо-германське право, на відміну від англосаксонського, прагне не до зовнішнього об'єднання нормативного матеріалу (інкорпорації), а до об'єднання змістового, внутрішнього. Крім законів, у країнах романо-германської правової системи приймається безліч підзаконних актів: декрети, регламенти, інструкції, циркуляри, укази, постанови та інші документи виконавчої влади. Джерелом романо-германського права є також звичай. Як самостійне джерело права звичай сьогодні відіграє другорядну роль у правовій системі, виступаючи як доповнення до закону.

Структура романо-германського права відрізняється своєрідністю. У країнах романо-германської правової системи існує *розподіл права на публічне і приватне.* Підставою, критерієм виділення публічного права виступає загальний, державний інтерес (здійснення суспільних цілей і завдань), приватного права — особливий, приватний інтерес (реалізація цілей окремих осіб, громадян, організацій). Іншою структурною особливістю романо-германського права є послідовний галузевий розподіл норм, їх прив'язка до конкретних галузей права і правових інститутів.

Англосаксонська правова система

Англосаксонська правова система була створена в Англії після нормандського завоювання. Ця система включає нині правові системи усіх, за деяким винятком, англомовних країн. Англійське право розвивалося автономним шляхом, зв'язки з континентальною Європою були досить незначними. Рецепція римського права в Європі не торкнулася англійського права. В Англії формується централізована судова система, з'являються (у період правління Генріха II) королівські роз'їзні судді, що вирішують справи з виїздом на місця від імені Корони. Спочатку група справ, що відносилась до ведення цих суддів, була обмежена, але поступово вона розширювалася. Вироблені суддями рішення бралися за основу іншими судовими інстанціями при розгляді аналогічних справ. Так стала складатися *єдина система прецедентів, спільна для всієї Англії, що одержала назву "загальне право".* Загальне право значною мірою вплинуло на становлення і розвиток правових систем країн, що політичне були пов'язані з Англією. У XII-XIV ст. система загального права досягла розквіту, але зі зростанням кількості прецедентів в ній стала виявлятися тенденція до консерватизму і формалізації, що в XV ст. підготувало грунт для якісно нового етапу її розвитку, пов'язаного з появою *"права справедливості"* і його протистоянням "загальному праву". *В Англії таким чином склалися дві самостійні правові сис-*

теми: загального прецедентного права і "права справедливості". Після 1875 р. норми загального права і права справедливості стали застосовуватися тими самими суддями і прецеденти права справедливості склали органічну частину єдиного прецедентного права.

Сучасний період розвитку англосаксонського права — період кардинальної правової реформи, суть якої полягає в активізації законодавчої діяльності, уніфікації позовного виробництва, злитті судів загального права і права справедливості. В цей час істотно підвищилася роль законодавчого регулювання, зросло значення закону серед інших джерел права. *В англосаксонському праві існує два види норм: законодавчі і прецедентні.* Законодавчі норми являють собою правила поведінки загального характеру. Прецедентні норми — певна частина судового рішення по конкретній справі, що містить юридичний висновок у справі та аргументацію, мотивування рішення. Суд "приміряє" конкретний випадок не до вже готової норми, а щодо випадку, який мав місце раніше, і встановлює їх подібність, після чого приймає рішення. *Найважливішим джерелом англосаксонського права є судовий прецедент.* Саме він тривалий час був головною формою вираження і закріплення англійського права. Прецеденти створюються в Англії тільки вищими судовими інстанціями: Палатою лордів, Судовим комітетом Таємної ради, Апеляційним судом і Високим судом. Англійське правило прецеденту гласить: вирішувати так, як було вирішено раніше. Воно має імперативний характер, тобто кожна судова інстанція зобов'язана слідувати прецедентам, виробленим вищестоящим судом, а також створеним нею самою. *Іншим джерелом англосаксонського права є закон (статут).* Він з'явився набагато пізніше прецеденту, але поступово набув важливого значення у правовому регулюванні суспільних відносин. Статут має певний пріоритет перед прецедентом, може скасувати його. Однак це не означає, що прецедент похідний від закону. Своєрідність англосаксонського права полягає в тому, що закон реалізується не самостійно, а через прецеденти, за їх допомогою. *Давнім джерелом англосаксонського права є звичай.* Присяжні засідателі, порівняно з професійними суддями, не мали тих знань про норми раніше прийнятих судових рішень, що були необхідні для точної юридичної кваліфікації вчинків. Для них орієнтиром виступали ті традиції, звичаї, норми поведінки, що склалися в Англії й окремих графствах. З урахуванням цих норм і вироблялася загальна думка, позиція присяжних по конкретній справі. *Особливе місце серед джерел англосаксонського права займає юридична доктрина (наука).* Якщо в романо-германській правовій системі вона не є самостійною

формою вираження і закріплення юридичних норм (хоча і відіграє в ній значну роль), то в англосаксонському праві деякі літературні джерела мають широке визнання і використовуються при вирішенні конкретних справ. До таких джерел відносяться стародавні посібники із загального права, написані найавторитетнішими англійськими юристами, найчастіше суддями.

Структура англосаксонського права відрізняється від романо-германського. В англосаксонському праві немає класичного розподілу на публічне і приватне. Замість цього *історично склався його поділ на загальне право і право справедливості.* Таке розходження в структурному розподілі романо-германської і англосаксонської правових систем має закономірний характер, обумовлений тим, що одна створена раціональним шляхом, інша — еволюційним, шляхом історичного генезису, поступового юридичного оформлення відносин, що склалися. Звідси розходження в структурі романо-германського та англосаксонського права полягають у різних підставах їхньої побудови, отже, у різній логіці їхнього розвитку. В англосаксонському праві відсутній чіткий поділ норм за галузями права, англосаксонське право не кодифіковане. Треба зазначити, що правова система США суттєво відрізняється від англійської. Це обумовлено різноманітними політичними, економічними, національно-культурними та іншими чинниками.

Релігійно-правова система та система традиційного права

Правові системи багатьох країн Азії та Африки не відрізняються тим ступенем єдності, що притаманна наведеним вище правовим системам. Однак у них є багато спільного за структурою і формою, усі вони ґрунтуються на концепціях, відмінних від тих, котрі панують у західних країнах. *Принципи, якими керуються зазначені (незахідні) країни, бувають двох видів:*

- визнається цінність права, але саме право розуміється інакше, ніж у західних країнах, має місце тісне переплетення права і релігії. Цьому принципу відповідають країни *мусульманського, індуського та іудейського права*, що входять до релігійно-правової системи;
- відкидається сама ідея права і стверджується, що суспільні відносини повинні регламентуватися іншими нормами — нормами звичаю, моралі тощо. Цьому принципу

відповідають країни Далекого Сходу, Африки і Мадагаскару, що відносяться до системи *традиційного права*.

Мусульманське право — це система норм, виражених у релігійній формі і заснованих на мусульманській релігії — ісламі. Іслам виходить з того, що право походить від Аллаха, який відкрив його людині через свого пророка Мухаммеда. Воно охоплює всі сфери соціального життя. Мусульманське право має чотири основні джерела: Коран — священна книга ісламу; Сунна, або традиції, пов'язані з посланцем Бога; Іджма або єдина угода мусульманського суспільства; Кійас або судження за аналогією. До рис мусульманського права належать: архаїчність інститутів, казуїстичність і відсутність систематизації. Це — релігійне право, право общини віруючих. Звичаї не входять до мусульманського права і не є його джерелом. Поряд із релігією джерелом права виступає юридична доктрина. Норми мусульманського права відрізняються від норм розглянутих правових систем своєрідністю, неповторністю джерел, структури, термінів, конструкцій, поняттями. Ісламські правознавці під нормою права розуміють правило, адресоване мусульманській общині Аллахом. Це правило засноване не на логічних висновках, а на релігійних догмах, вірі. Тому його не можна змінити, скасувати, воно безперечне та абсолютне і повинне безумовно виконуватися. По змісту норми мусульманського права є зобов'язуючими. Структура мусульманського права має також цікаві особливості. Воно не поділяється на публічне і приватне право чи на загальне право і право справедливості. Тут існують інші принципи інтеграції, зв'язку норм та їхнього структурного об'єднання.

Під системою *традиційного права* розуміють існуючу у країнах екваторіальної, південної Африки та на Мадагаскарі форму регламентації суспільних відносин, засновану на державному визнанні сформованих природним шляхом соціальних норм і звичаїв. Численні народності Африки мають свої звичаї, покликані забезпечити єдність, згуртованість колективу, повагу пам'яті предків, зв'язок з навколишньою природою та надприродними силами. Внутрішні конфлікти вирішуються не шляхом визнання права тієї чи іншої особи, а шляхом примирення тих, хто сперечається. Міфічний характер звичаїв, їх розрізненість не дозволяють ефективно використовувати їх для створення національних правових систем на зразок європейських. Нині лідери незалежних африканських держав здійснюють систематизацію діючих звичаїв, включають їх у галузеві кодекси та

інші нормативні акти. Сучасний стан правового розвитку Африки можна охарактеризувати як складний перехідний період.

Література:

1. Волинка К.Г. Теорія держави і права: Навч. Посіб. – К.: МАУП, 2003.
2. Загальна теорія держави і права / За ред. В. В. Копєйчикова; — К., 2000.
3. Юридична енциклопедія. — К., 2001.

Запитання:

1. Виникнення права, його сутність, ознаки, принципи та функції.
2. Система права та її структура.
3. Система законодавства та її структура.
4. Співвідношення систем права та законодавства.
5. Поняття нормативно-правового акту.
6. Система законодавства, що діє в Україні.
7. Систематизація законодавства.
8. Класифікація правових систем.
9. Характеристика романо - германської правової системи.
10. Характеристика англосаксонської правової системи.
11. Характеристика релігійно - правової системи та системи традиційного права.

3. Поняття права інтелектуальної власності і її місце в правовій системі України

3.1. Поняття права інтелектуальної власності

3.2. Інтелектуальна власність як різноманітність практичних правових інструментів та основні принципи її правової охорони

3.3. Місце права інтелектуальної власності в правовій системі України

3.1. Поняття права інтелектуальної власності

Насамперед зупинимось на співвідношенні понять «право інтелектуальної власності» та «інтелектуальна власність». Вперше термін «інтелектуальна власність» у міжнародній практиці був введений в ст. 2 Конвенції, яка засновує Всесвітню організацію інтелектуальної власності (далі - ВОІВ). В ній зазначено, що *інтелектуальна власність включає права, що стосуються:*

- літературних, художніх і наукових творів;
- виконавської діяльності артистів, звукозапису, радіо - і телевізійних передач;
- винаходів у всіх сферах людської діяльності;
- наукових відкриттів;
- промислових зразків;
- торговельних марок, фірмових найменувань і комерційних позначень;
- захисту від недобросовісної конкуренції;
- усіх інших прав, що випливають з результатів інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній та художній сферах.

У сучасній правовій літературі терміном «інтелектуальна власність» найчастіше позначають сукупність норм права на результати інтелектуальної, творчої діяльності людини і комерційні

позначення, що згруповані наступним чином: об'єкти авторського права і суміжних прав, результати науково-технічної творчості та комерційні позначення.

Іноді інтелектуальна власність ототожнюється з переліком об'єктів права інтелектуальної власності або з комплексом майнових і особистих немайнових прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності, перелік яких встановлюється в законодавстві. В ст. 418 Цивільного кодексу України поняття права інтелектуальної власності визначене як право особи на результати інтелектуальної, творчої діяльності або на інші об'єкти права інтелектуальної власності. Його зміст складають особисті немайнові і майнові права інтелектуальної власності. Право інтелектуальної власності проголошується непорушним: ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом. Треба зазначити, що ст. 422 Цивільного кодексу України містить майже вичерпний перелік об'єктів права інтелектуальної власності, до яких належать:

- літературні та художні твори;
- комп'ютерні програми;
- компіляції даних (бази даних);
- виконання;
- фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення;
- наукові відкриття;
- винаходи, корисні моделі, промислові зразки;
- компонування (топографії) інтегральних мікросхем;
- раціоналізаторські пропозиції;
- сорти рослин, породи тварин;
- комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення (зазначення походження товарів);
- комерційна таємниця.

Майже ніхто не сумнівається у двоїстій природі права інтелектуальної власності. З одного боку, автору результату інтелектуа-

льної, творчої діяльності належить право на його використання, а також виключне право перешкоджати, забороняти чи дозволяти будь-якій особі використовувати цей творчий результат. Таким чином, дані права належать до майнових і за низкою ознак збігаються з правом власності. З другого боку, автор є власником сукупності особистих немайнових прав інтелектуальної власності (право авторства, право на авторське ім'я тощо), які не можуть відчужуватися від їх власника. При цьому між майновими та особистими немайновими правами інтелектуальної власності немає нездоланної межі. Навпаки, вони тісно взаємопов'язані та утворюють єдине ціле.

Тобто, поняття права інтелектуальної власності – це загальний термін для певних результатів інтелектуальної, творчої діяльності людини і комерційних позначень, які є інтелектуальною цінністю нематеріальної природи і на які можна набути права різного рівня, подібні до права власності, що сприяє ринковій діяльності. Результати інтелектуальної, творчої діяльності людини і комерційні позначення мають спільний знаменник, а саме те, що вони є інтелектуальними компонентами споживчої якості товарів, які викликають інтерес на ринку. Наприклад, у наручному годиннику суттєва сторона інтелектуальної якості (технічна, технологічна чи функціональна суть) ґрунтується на винаході; зовнішній вигляд годинника, його декоративна сторона інтелектуальної якості – на промисловому зразку, а комерційне позначення годинника у вигляді торговельної марки є відрізняльною ознакою, що виділяє цей годинник серед інших однорідних товарів і визначає маркетингову сторону інтелектуальної якості. Більшість результатів інтелектуальної, творчої діяльності людини (наприклад, винаходи, корисні моделі, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин, комерційна таємниця), як практичне втілення ідей (знань, інформації), відіграють важливу роль в удосконаленні суттєвої якості товарів, що визначається їхніми технічними, технологічними та функціональними ознаками. Інші результати інтелектуальної, творчої діяльності (наприклад, промислові зразки і твори прикладного мистецтва) визначають зовнішній, естетичний вигляд, "вид" товарів, що сприяє підвищенню їх споживчої вартості. Комерційні позначення (торговельні марки, комерційні (фірмові) найменування і географічні зазначення) використовуються для поліпшення маркетингової якості товарів і послуг, розрізняючи їх або компанії чи географічні регіони, з яких вони походять, формування ділової репутації виробника та підвищення комерційної цінності товарів.

В науці під поняттям *право інтелектуальної власності* розуміють сукупність норм права, що регулюють суспільні відносини, пов'язані із створенням об'єктів права інтелектуальної власності, набуттям прав на них, їх використанням і захистом прав на ці об'єкти.

3.2. Інтелектуальна власність як різноманітність практичних правових інструментів та основні принципи її правової охорони

Інтелектуальна власність включає різні правові інструменти, які можуть поєднуватись, щоб забезпечити більш ефективну правову охорону результатів інтелектуальної діяльності та комерційних позначень. *Основні спеціальні форми правової охорони інтелектуальної власності забезпечуються:*

- *авторським правом та суміжними правами* при втіленні творів літератури, науки і мистецтва та інших корисних результатів інтелектуальної, творчої діяльності у матеріальні форми їх вираження;
- *правом на результати науково-технічної творчості* при втіленні в матеріальні носії таких об'єктів права інтелектуальної власності, як відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин і породи тварин, раціоналізаторські пропозиції та комерційну таємницю;
- *правом на комерційні позначення* при застосуванні таких об'єктів права інтелектуальної власності, як торговельні марки, географічні зазначення та комерційні (фірмові) найменування, шляхом маркування ними корисних виробів та матеріальних форм вираження результатів інтелектуальної, творчої діяльності.

Додаткові форми правової охорони інтелектуальної власності за відсутності спеціальних форм забезпечуються законодавством щодо захисту від недобросовісної конкуренції, захисту проти неправомірного використання досягнень іншої особи або захисту проти здійснення дій, що призводять до сплутування товарів і послуг або вводять споживача в оману в умовах риночної конкуренції. Нарешті, *деякі неспецифічні додаткові форми правової охорони*

інтелектуальної власності можуть ґрунтуватись на загальних принципах і правових інститутах, зокрема, господарського або цивільного законодавства (договірне право або питання порушення та захисту цивільних прав), законодавства про працю (стосовно правової охорони результатів інтелектуальної, творчої діяльності працівників тощо), а також адміністративного і кримінального законодавства (стосовно товарів, вироблених і введених в цивільний оборот з порушенням прав інтелектуальної власності тощо).

Як правило, кожна країна на основі свого правового суверенітету і територіального принципу, має своє власне законодавство і свою національну систему органів, що функціонують в сфері інтелектуальної власності. Національні законодавства з питань інтелектуальної власності і практика його застосування відрізняються в різних країнах, хоча вже діє деякий мінімум міжнародних (глобальних) стандартів і досягнута певного рівня їх гармонізації через міжнародні договори. Процес гармонізації постійно розвивається. Крім того, деякі глобальні і регіональні системи подання заявок та реєстрації прав спрощують процес набуття прав на деякі результати інтелектуальної, творчої діяльності та комерційні позначення.

Правова охорона інтелектуальної власності ґрунтується на певних принципах, спрямованих на забезпечення бажаного балансу між приватними і державними інтересами, виключними правами і вільною конкуренцією. Основним принципом ринкової економіки є свобода конкуренції, з чого випливає, що вільне використання суспільного надбання є правилом, а здійснення прав інтелектуальної власності – виключенням. Права інтелектуальної власності є приватними правами, які набуваються лише за певних умов - для нових, оригінальних, неочевидних або таких, що мають розрізняльну здатність, результатів інтелектуальної, творчої діяльності та комерційних позначень, та які не є загальним надбанням і не належать іншим власникам прав інтелектуальної власності. Практичний наслідок цієї ситуації такий, що конкурентне право вільного використання відомостей, що становлять загальне надбання, а також незахищених нормами прав технічних, технологічних, функціональних, утилітарних властивостей загальнодоступних товарів, які не є охороноздатними або щодо яких закінчився строк дії прав, як правило, допускається та підтримується за умови, що відсутня ймовірність введення споживачів в оману відносно походження товарів і що таке використання не може бути кваліфіковане як просте копіювання або буквальне відтворення результату інтелектуальної, творчої діяльності та комерційного позначення, що мають розрізняльну здатність. *Важливим принципом правової охорони інтелектуальної власності є обмеження її дії.* Наприклад, ідеї як такій не надається правова охорона як об'єкту права інтелектуальної власності в абсолютному розумінні. Правова охорона надається лише визначеній матеріальній формі вираження ідеї (як об'єкту авторського права і суміжних прав) або практичному застосуванню суті ідеї (знань, відомостей) у корисному виробі (як результату науково-технічної творчості). З іншого боку, є законною і підтриманою така конкурентна діяльність, яка направлена на подальше удосконалення запатентованого винаходу з метою створення нового похідного корисного виробу або способу, які б не порушували права інтелектуальної власності на запатентований винахід, але призводили до подібного чи кращого результату, ніж цей запатентований винахід. *Права інтелектуальної власності не є абсолютними правами на результати інтелектуальної, творчої діяльності.* Це превентивні права стосовно певних видів ринкової діяльності інших осіб, спрямованої на комерціалізацію інтелектуальних цінностей (з метою "виготовляти, використовувати, продавати"), без дозволу власника прав, в рамках обмежень у часі, території, виключень щодо добросовісного використання (наприклад, вільне використання для навчальних цілей) і в інтересах суспільства (наприклад, антимонопольні правила, захист прав споживача). *Правова охорона інтелектуальної власності за своєю природою є тимчасовою* і має на меті передати результати інтелектуальної, творчої діяльності у загальне надбання, як тільки дія прав на них закінчується. Це є загальним, остаточним і непорушним статусом результатів інтелектуальної, творчої діяльності і комерційних позначень, які не одержують спеціальної форми правової охорони інтелектуальної власності. Об'єкти права інтелектуальної власності, які є загальним надбанням, не можуть використовуватись тільки для приватних цілей і є доступними для вільного копіювання і використання будь-ким.

Одною із цілей спеціальної форми правової охорони винаходів шляхом видачі патентів на них є впровадження нових технологій до загального використання через її інформативні функції. Наприклад, умовою видачі патенту на винахід є розкриття суті винаходу шляхом публікації його опису як компенсації, що позбавляє відомості про цей винахід конфіденційності. Публікація відомостей щодо винаходу робить винахід доступним для громадськості і дає можливість іншим зрозуміти суть винаходу, щоб використати його для досліджень або експериментів (залежно від норм національного пате-

нтного законодавства), що є основоположним фундаментом для подальшого розвитку техніки і технологій. Хоча, як тільки строк дії патенту на винахід закінчиться, громадськості дозволяється використовувати цей винахід, який стає загальним надбанням.

Патент на винахід передбачає коротший строк правової охорони, але більш сильне виключне право перешкоджати, забороняти чи дозволяти використовувати запатентований винахід. Авторські права на матеріальні форми вираження творів мають довший строк дії, але більш слабке виключне право у тому розумінні, що воно лише дозволяє запобігати актам копіювання творів. В той же час, дія прав на торговельні марки, які розрізняють марковані ними товари і послуги, у ринкових умовах, що постійно змінюються, може бути продовжена без обмежень.

3.3. Місце права інтелектуальної власності в правовій системі України

Однією з характерних рис правової системи України є постійне зростання кількості міжнародних договорів і конвенційних угод, що займають питому вагу серед джерел національного права. Під впливом світових процесів змінюється і система права сучасної України. Виникли нові галузі права - податкове, банківське, бюджетне - і галузі законодавства – митне, антимонопольне тощо. Йде активний процес нагромадження однорідного нормативного матеріалу, що призводить до формування нових правових інститутів (більшість з них носять міжгалузевий характер), підгалузей і галузей права та законодавства. Одним з таких правових утворень, що має стійку тенденцію до розвитку, є масив правових норм, які регулюють суспільні відносини в сфері інтелектуальної власності, що є проявом загальних тенденцій розвитку суспільства, політико-правових інститутів держави, правової системи в цілому. Проблеми в сфері інтелектуальної власності привертають увагу фахівців різних галузей знань – філософів, економістів, фінансистів, представників точних наук, юристів. Сьогодні від рівня розвитку правового регулювання в даній сфері залежить ступінь захищеності письменників і композиторів, продюсерів і виконавців, організацій мовлення і виробників фонограм, винахідників і вчених, власників прав на промислові зразки і торговельні марки та інші комерційні позначення, громадян як споживачів продукції, що містить і (або) вироблена із застосуванням об'єктів права інтелектуальної власності, а також держави в цілому.

Набуття, здійснення та захист прав і законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності залежить не тільки від якості нормативної бази, але і від професіоналізму адвокатів, суддів, патентних повірених, державних службовців відповідних органів державного управління в сфері інтелектуальної власності, експертів і оцінювачів вартості прав інтелектуальної власності.

Аналіз будь-якого правового інституту починається з визначення його місця в системі права. Щодо права інтелектуальної власності - це завдання, як і раніше, не з легких. Ми звикли, що сукупність правових норм співвідноситься або з галуззю чи підгалуззю права або законодавства. Що стосується права інтелектуальної власності, то на сьогодні питання про його місце в системі права України однозначно не вирішене, хоча формуються окремі тенденції в розвитку нормативного матеріалу з питань інтелектуальної власності, що дозволяє зробити певні, хоча і не безперечні висновки. Суспільні відносини в сфері інтелектуальної власності регулювалися галуззю цивільного права і основним нормативним актом, який регулював права авторів і винахідників, був Цивільний кодекс України. Зміна соціально-політичної та економічної ситуації в країні обумовила необхідність розробки і прийняття комплексу законів з питань інтелектуальної власності. Паралельно з цим йшла робота над проектом нового Цивільного кодексу України. При розробці структури останнього постало питання про співвідношення норм цивільного кодексу і спеціального законодавства в сфері інтелектуальної власності. Як показала практика законотворчості, дане питання виявилося складним, насамперед у зв'язку з необхідністю осмислення реальних змін, які відбулися в суспільних відносинах, що зумовило необхідність відмовитися від сформованих стереотипів мислення щодо ролі цивільного права в регулюванні суспільних відносин в сфері інтелектуальної власності. Переважна більшість цивілістів-розробників тяжіла до прагнення охопити нормами цивільного кодексу максимально велику частину питань. Як результат цього був підготовлений проект Книги четвертої Цивільного кодексу України «Право інтелектуальної власності», який фактично «поглинув» норми Закону України «Про авторське право і суміжні права», а також в узагальненому вигляді містив у собі всі основні норми з питань регулювання відносин стосовно правової охорони інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності людини і комерційних позначень. Цей проект був опублікований у журналі «Право України», став предметом обговорення і початком серйозних дискусій, у тому числі і на міжнародному рівні. Представництво європейської комісії в

Україні, ВОІВ, Державний департамент інтелектуальної власності, що діє в складі Міністерства освіти і науки України і є урядовим органом державного управління, правовий статус якого визначається Положенням про Державний департамент інтелектуальної власності, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 р. № 997 (далі – Держдепартамент), були одностайні в думці не підмінювати спеціальне законодавство в сфері інтелектуальної власності цивільним кодексом. Це було зумовлено декількома причинами. *По-перше*, предмет цивільного права не дозволяє охопити весь комплекс відносин, що вимагають свого регулювання і фактично врегульовані (крім цивільних існують організаційні і процесуальні, господарсько-правові, кримінально-правові, адміністративно-правові відносини тощо). *По-друге,* кодифікація як сама складна форма систематизації законодавства, припускає наявність стабільного та однорідного нормативно-правового масиву, чого не можна сказати про законодавство в сфері інтелектуальної власності, яке постійно змінюється (з'являються нові об'єкти права інтелектуальної власності, здійснюються процеси гармонізації норм міжнародного права з нормами національного законодавства тощо). *По-третє,* природа відносин в сфері інтелектуальної власності не збігається з природою права власності, тому підходи до регулювання речових прав не можуть бути в даному випадку застосовні. Крім цього, введення в цивільний оборот об'єктів права інтелектуальної власності привів до зміни суб'єктів права інтелектуальної власності та підстав переходу правомочностей від одних суб'єктів до інших.

Верховна Рада України взяла до уваги доводи Кабінету Міністрів України, ВОІВ, зобов'язання України перед Європейським Союзом (далі – ЄС) за Договором про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС, умови приєднання України до Світової організації торгівлі, однією з основних угод якої є Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі - Угода ТРІПС). Це призвело до того, що Тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України по доробці проекту Цивільного кодексу України і Господарського кодексу України розглянула пропозиції виконавчої влади про внесення змін до Книги четвертої проекту Цивільного кодексу України. Ці пропозиції будувалися на інших концептуальних засадах, ніж попередня редакція, в силу чого текст Книги четвертої на момент її прийняття Верховною Радою України 29 листопада 2001 року істотно відрізнявся від попереднього тексту проекту Цивільного кодексу, що був опублікований. Які це концептуальні положення. *По-перше,* збереження спеціального законодавства в сфері інтелектуальної

власності з його рухливим нормативним масивом. *По-друге,* кодифікації піддати тільки ті норми, що устоялися, перевірені практикою і відносно безперечні. *По-третє,* зміст норм Книги четвертої Цивільного кодексу України максимально повернути убік людини, тобто максимально врахувати інтереси творця, незалежно від того – фізична це чи юридична особа. *По-четверте,* відшукати правові положення, які можна в однаковій мірі застосувати до об'єктів авторського права і суміжних прав, а також до інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності та комерційних позначень. *По-п'яте,* щодо окремих об'єктів права інтелектуальної власності в кодексі відбити тільки ті нормативні положення, що відносяться до предмета регулювання цивільним правом. Таким чином, межі цивільного правового регулювання сьогодні чітко обкреслені законодавцем, що відповідає міжнародно-правовій практиці і сучасній науковій доктрині. За межами регулювання Цивільним кодексом України залишилися адміністративні процедури, питання адміністративної і кримінальної відповідальності за вчинені правопорушення в сфері інтелектуальної власності, питання захисту прав інтелектуальної власності в адміністративному порядку, а також в порядку цивільного процесуального і кримінально-процесуального права. Сьогодні правова охорона інтелектуальної власності регулюється спеціальними законами, що представляють собою комплексні правові акти.

Сказане дозволяє зробити наступні висновки.

По-перше, право інтелектуальної власності є самостійною комплексною галуззю права, яка знаходиться у стадії формування і представляє собою сукупність норм права, які регулюють суспільні відносини, пов'язані із створенням об'єктів права інтелектуальної власності, а також набуттям, здійсненням та захистом прав на ці об'єкти. Ця галузь права представлена відносно самостійними інститутами, кожен з яких має свої особливості, обумовлені специфікою самих об'єктів права інтелектуальної власності. До таких інститутів відносяться: інститут права інтелектуальної власності на об'єкти авторського права і суміжних прав; інститут права інтелектуальної власності на результати науково-технічної творчості (наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин та комерційна таємниця); інститут права інтелектуальної власності на комерційні позначення (комерційні найменування, торговельні марки та географічні зазначення). Суміжними для галузі права інтелектуальної власності є галузі циві-

льного, адміністративного, кримінального, митного, трудового, цивільно процесуального, господарсько процесуального, кримінально-процесуального та міжнародного права.

По-друге, треба зазначити, що одночасно відбувається формування комплексної галузі законодавства в сфері інтелектуальної власності, яка має як би два рівні – національний і міжнародно-правовий, причому останній має вирішальний вплив на формування змісту цього законодавства. Все це відповідає принципам окремої комплексної галузі законодавства в сфері інтелектуальної власності.

І, на кінець, по-третє, треба визнати, що поняття права інтелектуальної власності тісно пов'язано з його місцем в правовій системі України. Кожне із приведених вище визначень поняття права інтелектуальної власності само по собі на перший погляд не викликає заперечень. Але при їхньому зіставленні виникають питання – яке з них варто прийняти за базове і чому вони так істотно відрізняються між собою і як співвідносяться. Практично кожним з них ми можемо користатися, але тільки з деякими застереженнями. Так, якщо треба визначити право інтелектуальної власності як галузь права, то з приведених визначень найбільш точним для цієї мети є науково визначене поняття - право інтелектуальної власності це сукупність норм права, що регулюють суспільні відносини, пов'язані із створенням об'єктів права інтелектуальної власності, набуттям, здійсненням та захистом прав на ці об'єкти. Якщо нам треба підкреслити структуру цієї галузі права – можна використовувати твердження про те, що вона поєднує в собі норми права інтелектуальної власності на об'єкти авторського права і суміжних прав, права інтелектуальної власності на результати науково-технічної творчості та права інтелектуальної власності на комерційні позначення. Але цим структура галузі права інтелектуальної власності не вичерпується. Якщо треба визначити зміст правомочностей суб'єктів права інтелектуальної власності, необхідно звернутися до визначення права інтелектуальної власності як сукупності особистих немайнових і майнових прав. Таким чином, термін «право інтелектуальної власності» сьогодні використовується в трьох аспектах: для визначення суті галузі права інтелектуальної власності, її структури та змісту правомочностей суб'єктів права інтелектуальної власності.

Література:

1. С.О. Довгий, В.О. Жаров та ін. Охорона інтелектуальної власності в Україні. – К., 2002.
2. О.О. Підопригора. Проблеми кодифікації законодавства про інтелектуальну власність. – К., 1997.
3. Цивільне право України. Підручник за редакцією О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, книга перша.

Запитання:

1. Охарактеризуйте співвідношення понять "право інтелектуальної власності" і "інтелектуальна власність".
2. Поняття "право інтелектуальної власності" відповідно до Цивільного кодексу України.
3. Визнане наукою поняття "право інтелектуальної власності".
4. Спеціальні форми правової охорони інтелектуальної власності.
5. Додаткові форми правової охорони інтелектуальної власності.
6. Принципи правової охорони інтелектуальної власності.
7. Місце права інтелектуальної власності в системі права України.
8. Концептуальні засади прийняття чинної редакції Цивільного кодексу України.
9. Аспекти використання терміну "право інтелектуальної власності".
10. Визначення права інтелектуальної власності як окремої комплексної галузі права та її інститутів.

4. Правова охорона інтелектуальної власності нормами цивільного права України

4.1. Загальні положення

4.2. Регулювання цивільних правовідносин щодо об'єктів авторського права і суміжних прав в Україні

4.3. Регулювання цивільних правовідносин щодо результатів науково-технічної творчості в Україні

4.4. Регулювання цивільних правовідносин щодо комерційних позначень в Україні

4.1. Загальні положення

Сам термін "цивільне право" походить від латинського терміну "jus civil", який в часи давньоримської імперії означав буквально "права громадян Риму". Згодом права, які надавалися лише громадянам Риму, були поширені на громадян Римської імперії, однак сам термін зберігся. Не дивлячись на те, що учасниками цивільних правовідносин стали юридичні особи, термін "цивільне право" зберігся до цього часу.

Предметом цивільного права є певна галузь суспільних відносин, а саме: майнові та особисті немайнові відносини за участю громадян (фізичних осіб), організацій (юридичних осіб) та держави. Цивільним правом регулюється окрема найбільш поширена галузь суспільних відносин, тому цивільне право є окремою галуззю права.

Цивільне право визначається як сукупність цивільно-правових норм, які регулюють на засадах диспозитивності, юридичної рівності та ініціативи сторін майнові та особисті немайнові відносини за участю громадян, організацій та інших соціальних утворень з метою задоволення матеріальних і духовних потреб цих осіб і захисту їх інтересів.

Систему цивільного законодавства України складають: Конституція України, Цивільний кодекс України, закони України, постанови Кабінету Міністрів України, Укази Президента України, що стосуються цивільних правовідносин, а також нормативні акти міністерств, відомств та органів місцевої влади стосовно зазначених питань у випадках і в межах, встановлених законом. При цьому треба зазначити, що законодавство України, зокрема цивільне законодавство являє собою не розрізнену сукупність чинних на певний момент часу нормативних актів, а досить складну і цілісну систему. Відомо, що найважливішою системною ознакою виступає структурність. Стосовно до законодавства взагалі і до законодавства в сфері інтелектуальної власності, зокрема, це означає, що для розуміння цієї системи важливо насамперед розібратися в її ієрархічній структурі. Ієрархічна структура будь-якої відособленої частини законодавства формується на основі правової чинності нормативних актів, що її утворюють. По суті її визначає закріплена Конституцією України система органів державної влади і державного управління. Поряд із зазначенням на найважливіші види нормативних актів, що видаються тими чи іншими органами, в Конституції України встановлена залежність між нормативними актами різних рівнів, в силу якої акти органів нижчого підпорядкування повинні відповідати актам органів більш високого рангу, а акти останніх — служити вихідною базою для актів меншої юридичної чинності. В ієрархії нормативних актів, які регулюють, зокрема цивільні правовідносини в сфері інтелектуальної власності, головна роль належить правовим актам вищих органів державної влади, тобто законодавчим актам у точному розумінні цього слова. Центральне місце серед них після Конституції України займає Цивільний кодекс України від 29 листопада 2001 року.

Цивільний кодекс України як система правових норм цивільного права складається із шести книг.

Книга перша "Загальні положення" містить розділи щодо основних положень цивільного законодавства України, суб'єктів та об'єктів цивільних прав, правочинів, представництва, строків та термінів, а також позовної давності.

Книга друга "Особисті немайнові права фізичної особи" містить глави щодо загальних положень про особисті немайнові права фізичної особи, а також про ті з них, що забезпечують природне існування та соціальне буття фізичної особи.

Книга третя "Право власності та інші речові права" містить розділи щодо права власності (загальні положення, набуття, припинення та захист права власності тощо) та речового права на чуже майно.

Книга четверта "Право інтелектуальної власності" містить глави щодо загальних положень про право інтелектуальної власності, а також про право інтелектуальної власності на конкретні його об'єкти.

Книга п'ята "Зобов'язальне право" містить розділи щодо загальних положень про зобов'язання, про договір та окремі види зобов'язань.

Книга шоста "Спадкове право" містить глави щодо загальних положень про спадкування, про спадкування за заповітом та за законом, а також щодо здійснення права на спадкування, виконання заповіту, оформлення права на спадщину та спадкового договору.

Закінчується Цивільний кодекс України *прикінцевими та перехідними положеннями.*

Окремо зупинимось на *Книзі четвертій Цивільного кодексу України "Право інтелектуальної власності"*, яка складається з 12 глав, що регулюють цивільно-правові питання, пов'язані з набуттям, здійсненням та захистом прав на об'єкти права інтелектуальної власності.

Глава "Загальні положення про право інтелектуальної власності" містить норми, що регулюють питання, пов'язані з:

- поняттям права інтелектуальної власності;
- співвідношенням права інтелектуальної власності та права власності;
- об'єктами і суб'єктами права інтелектуальної власності;
- підставами виникнення (набуття) права інтелектуальної власності;
- особистими немайновими і майновими правами інтелектуальної власності;
- строком чинності права інтелектуальної власності;
- використанням об'єкта права інтелектуальної власності та переданням майнових прав інтелектуальної власності;
- здійсненням права інтелектуальної власності, яке належить кільком особам;

- правом інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору або за замовленням;
- наслідками порушення права інтелектуальної власності;
- захистом права інтелектуальної власності судом.

Подальші глави Книги четвертої Цивільного кодексу України містять цивільно-правові норми, пов'язані з правом інтелектуальної власності на окремі об'єкти цього права:

- літературні, художні та інші твори (об'єкти авторського права), а також виконання, фонограми, відеограми та програми організацій мовлення (об'єкти суміжних прав);
- наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин та комерційна таємниця (результати науково-технічної творчості);
- комерційні найменування, торговельні марки та географічні зазначення (комерційні позначення).

Таким чином, як бачимо створення творів науки, літератури і мистецтва, а також інших об'єктів права інтелектуальної власності призводить до виникнення (набуття), здійснення та захисту права інтелектуальної власності на ці об'єкти, що є одними з найважливіших цивільних прав. Тому в Цивільному кодексі України, як в нормативному акті базисного характеру, безумовно вказано про значення і місце цих прав у системі інших цивільних прав. Право інтелектуальної власності розглядаються доктриною як складова частина цивільних прав, хоча правовідносини в сфері інтелектуальної власності і регулюються іншими кодексами та спеціальними законами. З цього теоретичного положення випливає важливий практичний висновок, суть якого зводиться до того, що до зазначених правовідносин застосовуються всі ті норми Цивільного кодексу України, що носять загальний характер і розраховані на регулювання всіх цивільно-правових відносин. Зокрема, не викликає ніяких сумнівів, що на правовідносини в сфері інтелектуальної власності поширюються норми Книги першої Цивільного кодексу України «Загальні положення», яка містить норми щодо право - і дієздатності осіб, засобів і способів захисту порушених прав тощо. Не має сумніву, що до права інтелектуальної власності можуть бути застосовні такі норми Ци-

вільного кодексу України, що регулюють правовідносини, пов'язані із спадковим правом, правоздатністю іноземних громадян і осіб без громадянства. Юридичною наукою зроблений висновок про те, що до правовідносин в сфері інтелектуальної власності повинна цілком застосовуватися і загальна частина зобов'язального права, якщо тільки спеціальні норми законодавства в сфері інтелектуальної власності не вносять до неї корективи або якщо необхідність таких коректив не випливає з особливостей зазначених правовідносин. Це, зокрема, означає, що відповідно до загальних положень зобов'язального права має трактуватися поняття збитків, множинність осіб у зобов'язанні, припинення зобов'язань тощо. Сказане дозволяє зробити висновок, що, хоча Цивільний кодекс України і не відноситься безпосередньо до джерел законодавства в сфері інтелектуальної власності, його норми широко застосовуються при регулюванні правовідносин в цій сфері. В той же час, необхідно пам'ятати про те, що Цивільний кодекс України не може, та й не покликаний підмінювати собою всі інші закони, які регулюють цивільні правовідносини в сфері інтелектуальної власності. Він виконує цементуючу роль головного нормативного акта системи цивільного законодавства, включає до свого складу такі норми, що мають загальне значення, і не містить детальної правової регламентації правовідносин в сфері інтелектуальної власності. Досвід інших країн, що мають кодифіковане цивільне законодавство, та й історія розвитку вітчизняного законодавства з питань інтелектуальної власності доводять перевагу регулювання правовідносин в цій сфері спеціальними законами.

Розглянемо тепер систему джерел законодавства України, що регулюють цивільні правовідносини в сфері інтелектуальної власності окремо для об'єктів авторського права і суміжних прав, результатів науково-технічної творчості та комерційних позначень.

4.2. Регулювання цивільних правовідносин щодо об'єктів авторського права і суміжних прав в Україні

В ієрархії нормативних актів, які регулюють цивільні правовідносини в сфері авторського права і суміжних прав, *центральне місце займає Цивільний кодекс України, зокрема Глава 36 "Право інтелектуальної власності на літературний, художній та інший*

твір (авторське право)" та Глава 37 "Право інтелектуальної власності на виконання, фонограму, відеограму та програму (передачу) організації мовлення (суміжні права)".

В Україні діє також Закон України «Про авторське право і суміжні права». Відповідно до преамбули зазначеного закону ним регулюються дві великі групи відносно самостійних правовідносин. Першу з них утворюють правовідносини, що виникають у зв'язку із створенням творів науки, літератури і мистецтва, а також з набуттям, здійсненням та захистом прав на них. Ці правовідносини складають предмет регулювання авторським правом в їх точному і традиційному розумінні. До другої групи входять правовідносини, пов'язані із створенням та використанням виконань, фонограм, відеограм, передач (програм) організацій мовлення, що складають предмет регулювання суміжними правами. Ці правовідносини не регулюються авторським правом, але настільки тісно взаємопов'язані з останнім, що їх регулювання окремим законом навряд чи було б виправданим. Закон України «Про авторське право і суміжні права» складається з 53 досить ємних за своїм змістом статей, згрупованих у шести розділах. Оцінюючи закон в цілому, можна відзначити наступне. Насамперед правова охорона об'єктів авторського права і суміжних прав вперше наблизилась до рівня авторсько-правової охорони, що забезпечується в більшості розвинутих країн світу. Далі, характерною рисою цього закону є його ринкова спрямованість. Закон значно розширює можливості учасників авторського права і суміжних з ними прав щодо вільного розпорядження належними ним правами. Майнові права авторів стають своєрідним товаром, який може вільно відчужуватися і передаватися на підставі цивільно-правових угод.

Найважливішим джерелом законодавства, що регулює питання правової охорони об'єктів авторського права і суміжних прав є міжнародні договори та угоди. Ст. 5 Закону України «Про авторське право і суміжні права» закріплює принципову норму про те, що якщо чинним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України, то застосовуються правила міжнародного договору. Таке вирішення питання, що міститься в усіх законодавчих актах, які регулюють правовідносини, пов'язані з правовою охороною інтелектуальної власності, має велике практичне значення. Воно означає, що норми міжнародних договорів України мають перевагу перед внутрішнім українсь-

ким законодавством, в зв'язку з чим їх роль у врегулюванні правовідносин в сфері інтелектуальної власності надзвичайно висока. До числа міжнародних договорів України, які стосуються об'єктів авторського права і суміжних прав, відносяться як ті з них, що були укладені ще колишнім СРСР, так і ті, що вже підписані Україною як незалежною державою. Як відомо, СРСР із 1968 р. був членом ВОІВ, а з 1973 р. брав участь у Всесвітній (Женевській) конвенції про авторське право 1952 р. Україна на сьогодні є членом:

- Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (діє в Україні з 25 жовтня 1995р.);
- Всесвітньої конвенції про авторське право (діє в Україні з 27 травня 1973р.);
- Конвенції про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм (діє в Україні з 18 лютого 2000р.);
- Міжнародної конвенції про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення (діє в Україні з 12 червня 2002р.);
- Договору ВОІВ про авторське право (діє в Україні з 6 березня 2002р.);
- Договору ВОІВ про виконання і фонограми (діє в Україні з 20 травня 2002р.).

4.3. Регулювання цивільних правовідносин щодо результатів науково-технічної творчості в Україні

На даний час регулювання цивільних правовідносин, пов'язаних з правовою охороною результатів науково-технічної творчості, здійснюється згідно норм, що містяться в ряді законів України, нормативних актах підзаконного характеру, а також міжнародних договорах, в яких бере участь Україна.

Головним законодавчим актом, що регулює цивільні правовідносини стосовно результатів науково-технічної творчості, є Цивільний кодекс України, зокрема Глава 38 "Право інтелектуальної власності на наукове відкриття", Глава 39 "Право інтелектуальної

власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок", Глава 40 "Право інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми", Глава 41 "Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію", Глава 42 "Право інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин" та Глава 46 "Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю". Крім того, на даний час діють закони України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем" та «Про охорону прав на сорти рослин». Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» складається із 38-ми статей, згрупованих у 8 розділах, Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» - з 30-ти статей, також згрупованих у 8 розділах, Закон України "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем" складається з 26-ти статей, згрупованих також у 8 розділах, а Закон України "Про охорону прав на сорти рослин" – з 60-ти статей, які згруповані у 9 розділах. Більшість із цих статей у свою чергу містять самостійні норми, переважна частина з яких є нормами прямої дії. Зазначені закони сьогодні регулюють практично всі аспекти діяльності з питань правової охорони більшості результатів науково-технічної творчості, в тому числі порядок подачі та розгляду заявок, а також реєстрації прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії (компонування) інтегральних мікросхем та сорти рослин, який раніше мав адміністративно-правовий характер. Цивільно-правові норми впроваджені й у таку важливу сферу, як регулювання правовідносин між працівником і роботодавцем, що виникають у зв'язку із створенням, правовою охороною та використанням так званих "службових" результатів науково-технічної творчості. Згадані закони регламентують і деякі адміністративно-правові та процесуальні відносини.

Значну групу джерел цього законодавства утворюють підзаконні нормативні акти, прийняті на розвиток згаданих вище законів. Їх існування є цілком природним, оскільки в одному законі недоцільно, а то й неможливо врегулювати всі питання, що виникають із зазначених питань. Багато норм, наприклад, пов'язані з оформленням заявок і мають здебільшого технічний характер, тому їх розміщення в основному законі навряд чи було б доречним. Крім того, закон мусить мати певну стабільність, технічні ж норми досить швидко змінюються відповідно до вимог часу. Нарешті, деякі норми законодавства з питань правової охорони результатів науково-технічної творчості об'єктивно потребують тлумачення, яке нерідко забезпечується прийняттям підзаконних нормативних актів. Даючи

роз'яснення тих чи тих правових норм, компетентні органи реалізують державну політику в цій сфері. Треба зазначити, що підзаконні нормативні акти переважно мають загальний характер, тобто поширюються на всіх осіб, пов'язаних з правовою охороною промислової власності.

Окремо зупинимось на таких результатах науково-технічної творчості, як наукові відкриття, породи тварин, раціоналізаторські пропозиції та комерційна таємниця.

Що стосується *наукового відкриття*, то Глава 38 Цивільного кодексу України «Право інтелектуальної власності на наукове відкриття» містить лише норми, що дають поняття наукового відкриття, констатують, що право на наукове відкриття засвідчується дипломом та охороняється у порядку, встановленому законом, а також, що автор наукового відкриття може надати йому своє ім'я або спеціальну назву. Законодавець в Цивільному кодексі України посилається на закон, яким мають бути врегульовані відносини щодо права інтелектуальної власності на наукове відкриття. Такого закону ще не має в Україні. Однак, як вбачається, такий закон має містити: визначення критеріїв придатності для набуття права інтелектуальної власності на наукове відкриття; норми щодо надання правової охорони науковому відкриттю, включаючи порядок подання заявки на видачу диплома на наукове відкриття та порядок його видачі, здійснення наукової експертизи заявки, державної реєстрації права інтелектуальної власності на наукове відкриття та публікації відомостей про нього; норми щодо здійснення захисту права інтелектуальної власності на наукове відкриття тощо. Крім того, норми Цивільного кодексу України визначають суб'єктом права інтелектуальної власності на наукове відкриття його автора, а законом можуть бути визначені суб'єктами такого права також і інші особи.

Цивільний кодекс України, зокрема Глава 42 "Право інтелектуальної власності на сорт рослин і породу тварин" містить норми, що встановлюють види прав інтелектуальної власності на *породу тварин*, визначають суб'єктів прав, надає перелік майнових прав на цей результат селекційної науково-технічної творчості та встановлює строк їх чинності. Набуття, здійснення та захист права інтелектуальної власності на породи тварин на цей час не регулюється спеціальним законом. Чинний Закон України „Про племінну справу у тваринництві" (в редакції від 21 грудня 1999 р.) надає лише загальні правові, економічні та організаційні основи племінної справи у тваринництві і не відповідає нормам Цивільного кодексу України. У

зв'язку з цим, нагальною проблемою є прийняття спеціального закону, в якому мають бути визначені механізми набуття, здійснення та захисту права інтелектуальної власності на породи тварин.

Що стосується *раціоналізаторських пропозицій*, то система правового регулювання правовідносин, що виникають у сфері раціоналізаторської діяльності, на даний час переживає етап суттєвої перебудови. Як вже зазначалося вище, головним законодавчим актом з цих питань є Цивільний кодекс України, зокрема Глава 41 "Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію", який дає поняття раціоналізаторської пропозиції, визначає перелік об'єктів раціоналізаторської пропозиції та суб'єктів права на неї, а також вказує на права цих суб'єктів. Крім того, в Україні діє «Тимчасове положення про правову охорону об'єктів прав промислової власності і раціоналізаторських пропозицій в Україні», яке затверджено Указом Президента України від 18 вересня 1992 року. Юридичним особам надано право самостійно визначати порядок розгляду заяв на раціоналізаторські пропозиції, їх використання, виплати авторської винагороди тощо. Таким чином, сфера централізованого державного регулювання раціоналізаторської діяльності значно звузилася, тому що регламентація цілого ряду питань повинна здійснюватися самими юридичними особами. В той же час чинні ті норми Цивільного кодексу України і Тимчасового положення, що визначають поняття та критерії охороноздатності раціоналізаторських пропозицій, коло прав, що набувають раціоналізатори, порядок захисту цих прав тощо. Однак, як ми бачимо, треба також розробляти спеціальний закон, який би регулював правовідносини щодо набуття, здійснення та захисту права інтелектуальної власності на раціоналізаторські пропозиції.

Українське законодавство щодо правової охорони *комерційної таємниці* на сьогодні являє собою сукупність норм, що містяться в різних правових актах, які в цілому регулюють інші суспільні відносини. Як зазначалось раніше, головне місце тут займає Цивільний кодекс України, зокрема Глава 46 "Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю", який містить норми, пов'язані з поняттям комерційної таємниці, переліком майнових прав на комерційну таємницю та строком їх чинності, охороною комерційної таємниці органами державної влади тощо. Закон України «Про інформацію», хоча і не містить спеціальних норм щодо правової охорони комерційної таємниці, але включає цілий ряд норм, що мають до неї безпосереднє відношення. Зокрема, в ньому розкривається поняття конфіден-

ційної інформації, яка становить комерційну таємницю, захисту прав на зазначену інформацію тощо. В Законі України «Про підприємства в Україні» надано поняття терміна «комерційна таємниця підприємства». Термін «банківська таємниця» наведений в Законі України «Про банки і банківську діяльність».

Також, як і для інституту авторського права і суміжних прав, одним із важливих джерел законодавства, що регулює питання правової охорони результатів науково-технічної творчості, є міжнародні договори та угоди, які є складовою національного законодавства. Україна бере участь майже в усіх основних міжнародних договорах, які прямо або опосередковано стосуються правової охорони результатів науково-технічної творчості. Нині Україна є учасником:

- Паризької конвенції про охорону промислової власності (діє в Україні з 25 грудня 1991р.);
- Договору про патентну кооперацію (діє в Україні з 25 грудня 1991р.);
- Будапештського договору про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів з метою патентної процедури (діє в Україні з 2 липня 1997р.);
- Договору ВОІВ про патентне право (ще не набрав чинності, однак Україна 31 березня 2003р. передала на зберігання Генеральному директору ВОІВ документ про приєднання до цього Договору);
- Гаазької угоди про міжнародну реєстрацію промислових зразків (діє в Україні з 28 серпня 2002р.);
- Міжнародної конвенції про охорону нових сортів рослин (діє в Україні з 03 листопаду 1995р.).

4.4.Регулювання цивільних правовідносин щодо комерційних позначень в Україні

Цивільні правовідносини, пов'язані з правовою охороною комерційних позначень, здійснюється згідно норм, що містяться в ряді законів України, нормативних актах підзаконного характеру, а також міжнародних договорах, в яких бере участь Україна.

Головним законодавчим актом, що регулює цивільні правовідносини стосовно комерційних позначень, є Цивільний кодекс України, зокрема Глава 43 "Право інтелектуальної власності на комерційне найменування", Глава 44 "Право інтелектуальної власності на торговельну марку" та Глава 45 "Право інтелектуальної власності на географічне зазначення". Крім того, в Україні на сьогодні діють закони України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг" та "Про охорону прав на зазначення походження товарів". Зазначені закони сьогодні регулюють практично всі аспекти діяльності щодо вказаних вище комерційних позначень, в тому числі порядок подачі та розгляду заявок, а також реєстрації прав на торговельні марки та географічні зазначення. Цивільно-правові норми впроваджені й у таку важливу сферу, як регулювання правовідносин між працівником і роботодавцем, що виникають у зв'язку із створенням, правовою охороною та використанням службових торговельних марок та географічних зазначень. Згадані закони регламентують і деякі адміністративно-правові та процесуальні відносини.

Значну групу джерел цього законодавства утворюють підзаконні нормативні акти, прийняті на розвиток згаданих вище законів.

Окремо зупинимось на такому об'єкті права промислової власності, як комерційне (фірмове) найменування. Спеціальний закон, який би регулював правовідносини стосовно комерційних найменувань, в Україні поки що відсутній. Цивільний кодекс України містить норми, котрі певною мірою зачіпають питання про комерційні найменування. Це, насамперед, ст. 90 Цивільного кодексу України, де вказується, що юридична особа, яка є підприємницьким товариством, тобто таким, що здійснює підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку, може мати комерційне (фірмове) найменування. В цій статті також зазначається, що права на комерційне найменування можуть бути зареєстровані у порядку, встановленому законом. Глава 43 Цивільного кодексу України "Право інтелектуальної власності на комерційне найменування" встановлює основні цивільні норми щодо правової охорони комерційних найменувань. Разом з тим в згаданих нормах зовсім не йдеться про поняття та структуру комерційного найменування, а також умови включення до нього окремих позначень, коли це торкається інтересів третіх осіб, не розкривається процедура набуття прав на комерційне найменування. Гадаємо, що ці питання будуть вирішені в спеціально-

му законі та інших правових актах, які прийматимуться на розвиток положень Цивільного кодексу України.

Окремі норми щодо комерційних найменувань містяться в ряді інших законодавчих актів. Так, Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» розглядає використання чужого комерційного (фірмового) найменування як одну з форм недобросовісної конкуренції (ст. 4). Закон України «Про захист прав споживачів» зобов'язує всі підприємницькі товариства (комерційні організації) мати вивіску із зазначенням комерційного найменування, якщо воно є (ст. 18). Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» не допускає реєстрації прав в якості торговельних марок на позначення, які відтворюють відомі на території України комерційні найменування, права на які належать іншим особам.

Дискусійним є питання про те, чи зберегло свою юридичну силу Положення про фірму, затверджене ЦВК і РНК СРСР 22 червня 1927 р. (далі – Положення про фірму 1927 р.), що складається всього з 14 – ти статей. Не підлягає сумніву, що частина статей втратила чинність, але для висновку, що Положення про фірму 1927 р. взагалі припинило свою дію, немає підстав. За відсутності спеціального закону про охорону прав на комерційні найменування було б безглуздо відкидати нормативний акт, який містить чимало положень, придатних для застосування в сучасних умовах. Такими є, зокрема, норми, що розкривають в загальному вигляді структуру і зміст комерційного найменування, вказують дещо детальніше на права на комерційні найменування, визначають умови передачі цих прав іншим особам тощо. Крім того, Положення про фірму 1927 р. ніким не скасовувалося.

Не менш важливе значення в цій сфері мають положення міжнародних конвенцій, які є складовою національного законодавства. Нині Україна є учасником:

- Паризької конвенції про охорону промислової власності (діє в Україні з 25 грудня 1991р.);
- Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків (діє в Україні з 25 грудня 1991р.);
- Протоколу до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків (діє в Україні з 29 грудня 2000р.);
- Договору ВОІВ про закони щодо товарних знаків (діє в Україні з 1 серпня 1996р.);

- Ніццької угоди про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків (діє в Україні з 29 грудня 2000р.);
- Найробського договору про охорону Олімпійського символу(діє в Україні з 20 грудня 1998р.).

Література:

1. С.О. Довгий, В.О. Жаров та ін. Охорона інтелектуальної власності в Україні. – К., 2002.
2. Цивільне право України. Підручник за редакцією О.В. Дзюри, Н.С. Кузнєцової. – К., 1999.
3. Цивільний кодекс України: Офіційний текст. – К., 2004.
4. Інтелектуальна власність як джерело якісного розвитку: Загальний огляд для малих і середніх підприємств \ За редакцією М.В. Паладія. – К., - 2003.

Запитання:

1. Поняття і предмет цивільного права.
2. Система цивільного законодавства України.
3. Структура Цивільного кодексу України.
4. Характеристика змісту Книги четвертої Цивільного кодексу України.
5. Застосування норм Цивільного кодексу України до регулювання правовідносин в сфері інтелектуальної власності.
6. Система джерел законодавства, які регулюють правовідносини щодо об'єктів авторського права і суміжних прав.
7. Система джерел законодавства, які регулюють правовідносини щодо результатів науково-технічної творчості.
8. Система джерел законодавства, які регулюють правовідносини щодо комерційних позначень.

5. Правова охорона інтелектуальної власності нормами адміністративного права України

5.1. Загальні положення

5.2. Норми адміністративного права щодо реєстрації прав інтелектуальної власності та ведення державних реєстрів

5.3. Норми адміністративного права щодо державного регулювання виготовлення та розповсюдження примірників, що містять об'єкти авторського права та суміжних прав

5.4. Норми адміністративного права щодо захисту прав інтелектуальної власності

5.1. Загальні положення

Як вже зазначалося вище, *адміністративне право України* є самостійною галуззю права (системою норм), за допомогою якої держава регулює суспільні відносини управлінського характеру та відповідальності, що формуються у сфері виконавчої влади. Від адміністративного права слід відрізняти *адміністративне законодавство*, яке є складовим елементом законодавства України. Якщо адміністративне право – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини в сфері державного управління, то під адміністративним законодавством мається на увазі система правових актів, в яких ці норми знаходять свій зовнішній вираз.

Юридична відмінність адміністративного права від інших галузей права – особливий адміністративно-правовий метод регулювання, який визначається як сукупність засобів і способів, що застосовуються органами державної виконавчої влади для забезпечення регулюючого впливу норм адміністративного права на суспільні відносини. Такі засоби і способи використовуються державними органами виконавчої влади при встановленні юридичних фактів, суб'єктів адміністративного права, визначенні прав та обов'язків учасників відносин, що регулюються, санкцій за правопорушення та порядку застосування цих санкцій.

Що стосується правової охорони інтелектуальної власності, то норми адміністративного права стосуються відносин, пов'язаних з набуттям права інтелектуальної власності в Україні, державним регулюванням здійснення цього права, а також захисту цього права в адміністративному порядку. *Норми адміністративного права містяться:*

- в спеціальному законодавстві України в сфері інтелектуальної власності, зокрема в законах України «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг", "Про охорону прав на зазначення походження товарів", «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» та «Про охорону прав на сорти рослин» (регулюють відносини, пов'язані з реєстрацією прав на зазначені об'єкти права інтелектуальної власності, видачею відповідних охоронних документів на ці об'єкти, а також веденням відповідних державних реєстрів тощо);
- в законах України "Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних" та "Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування" (перший закон регулює відносини, пов'язані з нанесенням голографічних контрольних марок на примірники, що містять зазначені об'єкти авторського права і суміжних прав, перед їх розповсюдженням, а також здійсненням державного контролю за правомірністю розповсюдження в Україні зазначених примірників; другий – з видачею суб'єктам господарської діяльності ліцензій на виробництво, експорт та імпорт дисків для лазерних систем зчитування, а також здійсненням дієвого державного контролю за цим видом діяльності);
- в "Кодексі України про адміністративні правопорушення", "Митному кодексі України" та Законі України "Про захист від недобросовісної конкуренції" (регулюють відносини, пов'язані із захистом прав інтелектуальної власності в адміністративному порядку).

Крім законодавчих актів, норми адміністративного права містяться також в підзаконних актах. Засновані на законі і покликані розвивати норми, що містяться в ньому, підзаконні акти не збігаються один з одним за юридичною чинністю, що дозволяє провести їх подальшу диференціацію. Всі вони можуть бути підрозділені на три основні групи:

- підзаконні нормативні акти загального характеру;
- відомчі нормативні акти;
- локальні нормативні акти.

Загальний характер мають підзаконні нормативні акти, що видані Кабінетом Міністрів України. Поряд з Кабінетом Міністрів України право приймати підзаконні нормативні акти загального характеру мають центральні органи державної виконавчої влади. Ними можуть видаватися обов'язкові для всіх підприємств, установ та організацій незалежно від їх відомчої підпорядкованості, а також для громадян нормативні акти з питань, віднесених до їх компетенції. Обов'язковою умовою для введення в дію цих нормативних актів є їх реєстрація в Міністерстві юстиції України. Необхідно зазначити, що на виконання законодавчих актів в сфері інтелектуальної власності сьогодні діє близько ста підзаконних актів загального характеру.

Другий рівень підзаконних нормативних актів утворюють відомчі нормативні акти в точному розумінні цього слова. Що стосується сфери інтелектуальної власності, то вони видаються в основному тими центральними органами державної виконавчої влади, які мають підпорядковані організації, що використовують об'єкти права інтелектуальної власності. Однак у даному випадку ці міністерства або відомства виступають як органи спеціальної компетенції, і прийняті ними нормативні акти носять відомчий характер, тобто поширюються лише на осіб, що відносяться до даного міністерства чи відомства. Відомчі нормативні акти приймаються також тими міністерствами та відомствами, що мають у своєму підпорядкуванні підприємства та організації, що використовують зазначені вище об'єкти.

Нарешті, *третій рівень в ієрархії підзаконних нормативних актів складають локальні нормативні акти.* Вони, у свою чергу, розподіляються на нормативні акти органів місцевого самоврядування та внутрішні акти підприємств, установ і організацій. Нормативні акти органів місцевого самоврядування, наприклад розпорядження глав місцевих рад тощо, які поширюють свою юридичну чинність на осіб, що знаходяться на території відповідної області, району тощо, питання, пов'язані власне з правами інтелектуальної власності торкаються порівняно рідко. Як правило, вони стосуються проблем, пов'язаних із проведенням творчих конкурсів, організацій вернісажів і виставок, упорядкуванням реалізації творів образотворчого мистецтва тощо. Внутрішні нормативні акти підприємств, установ та організацій, дія яких обмежується межами зазначеної юридичної особи, що їх видала, представлені індивідуальними статутами і положеннями підприємств, видавництв, редакцій газет та журналів, кіностудій, навчальних і наукових закладів тощо, правилами їх роботи, посадовими інструкціями тощо. На перший погляд, зазначені нормативні акти не мають прямого відношення до регулювання правовідносин в сфері інтелектуальної власності, однак це оманливе враження. Наприклад, укладаючи авторський або ліцензійний договір з організацією, варто з'ясувати, чи має вона право займатися діяльністю, пов'язаною з використанням об'єктів права інтелектуальної власності. Якщо такого права вона не має, укладений договір не буде мати юридичної сили з усіма негативними наслідками, що випливають звідси. Крім того, внутрішні нормативні акти підприємств, установ та організацій визначають, наприклад, в яких випадках і в яких межах результати інтелектуальної, творчої діяльності їх співробітників повинні розглядатися в якості створених в порядку виконання службових обов'язків, що справляє дуже суттєвий вплив на правовий режим таких результатів тощо. Усі локальні нормативні акти, як і акти відомчого характеру, повинні відповідати законодавству і підзаконним нормативним актам загального характеру.

5.2. Норми адміністративного права щодо реєстрації прав інтелектуальної власності та ведення державних реєстрів

Для виникнення та здійснення прав на твори науки, літератури та мистецтва (об'єкти авторського права) не потрібна державна реєстрація прав на цей твір або інше спеціальне оформлення прав на твір чи дотримання яких-небудь інших формальностей. Це принципова позиція законодавства України в сфері авторського права і суміжних прав, відповідно до якої авторське право на твір породжує сам факт його створення (п. 2 ст. 11 Закону Украї-

ни «Про авторське право і суміжні права»). Крім того, зазначений закон не вимагає підтвердження наявності в творі передбачених критеріїв охороноздатності, тобто необхідності будь-якої кваліфікації твору як такого для визнання його об'єктом авторського права. У тому випадку, якщо виник спір з приводу авторського права, пов'язаний з питанням про визнання того чи іншого результату інтелектуальної, творчої діяльності твором, що охороняється авторським правом, він вирішується судом. В той же час, суб'єкт авторського права для засвідчення авторства (авторського права) на оприлюднений чи не оприлюднений твір, факту і дати опублікування твору чи договорів, які стосуються права автора на твір (договору про передачу майнових прав інтелектуальної власності на твір чи договору про передачу права на використання твору), у будь-який час протягом строку дії авторського права може зареєструвати своє авторське право на цей твір у відповідному Державному реєстрі. Державна реєстрація авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір, здійснюються Держдепартаментом відповідно до затвердженого Кабінетом Міністрів України порядку. Держдепартамент складає і періодично видає офіційні бюлетені, які містять відомості щодо всіх державних реєстрацій. Державна реєстрація авторського права на твір засвідчується свідоцтвом, яке видається Держдепартаментом (п. 5 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

На відміну від об'єктів авторського права і суміжних прав, *набуття права інтелектуальної власності на такі результати науково-технічної творчості, як наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин і породи тварин, а також такі комерційні позначення, як торговельні марки та географічні зазначення*, потребує спеціального оформлення шляхом їх обов'язкової державної реєстрації в Держдепартаменті або в Державній комісії по охороні сортів рослин Міністерства агропромислового комплексу України, а також шляхом міжнародної реєстрації (стосовно торговельних марок). Це не торкається тільки таких результатів науково-технічної творчості, як раціоналізаторські пропозиції та комерційна таємниця, а також такого комерційного позначення, як комерційне найменування, право інтелектуальної власності на які набуваються відповідно з моменту визнання юридичною особою поданої пропозиції раціоналізаторською (ст. 481 Цивільного кодексу України), з моменту першого використання комерційного найменування (ст. 489 Цивільного кодексу України) та з моменту визнання будь-якою особою інформації комерційною таємницею (ст. 505 Цивільного кодексу України).

Спеціальне законодавство України в сфері інтелектуальної власності містить норми щодо порядку зазначеної вище державної реєстрації прав. В Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та «Про охорону прав на промислові зразки» це Розділ IV "Порядок одержання патенту", в Законі України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг" це Розділ III "Порядок одержання свідоцтва", в Законі України "Про охорону прав на зазначення походження товарів" це Розділ III "Порядок реєстрації кваліфікованого зазначення походження товару та/ або права на його використання", в Законі України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» це Розділ IV "Порядок реєстрації топографії інтегральних мікросхем", а в Законі України «Про охорону прав на сорти рослин» це Розділ III "Порядок набуття прав на сорт рослин". Спеціальне законодавство України в сфері інтелектуальної власності містить також норми щодо реєстрації договорів про передачу правовласником свого права інтелектуальної власності на зазначені вище об'єкти будь-якій особі, яка стає його правонаступником, а також про реєстрацію ліцензійних договорів стосовно надання будь-якій особі дозволу на використання об'єкта права інтелектуальної власності.

Зрозуміло, що всі зазначені вище норми спеціального законодавства, а також норми щодо порядку ведення відповідних державних реєстрів розвинуті в підзаконних актах, затверджених або постановами Кабінету Міністрів України, або наказами Міністерства освіти і науки України та Міністерства агропромислового комплексу України.

5.3. Норми адміністративного права щодо державного регулювання виготовлення та розповсюдження примірників, що містять об'єкти авторського права та суміжних прав

Як вже зазначалося, в Україні діє *Закон України "Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних"*, якій містить норми адміністративного права, згідно з якими розповсюдження зазначених примірників, а також їх прокат дозволяється лише за умови їх марку-

вання контрольними марками (ст. 3). Ст. 5 цього закону регулює порядок одержання контрольних марок, які видає Держдепартамент. Останній також веде Єдиний реєстр одержувачів контрольних марок на підставі порядку, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України. Кабінет Міністрів України також встановлює вимоги до місць спеціалізованої роздрібної торгівлі таких примірників, а також правила такої торгівлі (ст. 10). Держдепартамент здійснює контроль за виконанням цього закону шляхом проведення планових і позапланових перевірок державними інспекторами з питань інтелектуальної власності, які працюють у складі Держдепартаменту. При цьому, перевірці підлягають особи, які здійснюють розповсюдження зазначених вище примірників. Цей контроль здійснюється у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України (ст. 12).

Також в Україні діє *Закон України "Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування"*, що містить норми адміністративного права, які регулюють відносини в сфері виробництва, експорту, імпорту дисків для лазерних систем зчитування, а також експорту, імпорту обладнання та сировини для їх виробництва. Згідно з цим законом виробництво дисків для лазерних систем зчитування здійснюється суб'єктами господарювання лише за наявності у них ліцензії на провадження такої діяльності, яка видається відповідно до ст. 3 цього закону на три роки, та за умови дотримання ліцензійних умов, встановлених ст. 4 цього закону. При цьому зазначене ліцензування здійснюється Держдепартаментом, який присвоює виробнику спеціальний ідентифікаційний код і зазначає його у ліцензії. Держдепартамент приймає рішення про видачу або відмову у видачі ліцензії у порядку та на підставах, визначених ст. 11 Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності", та з врахуванням особливостей закону, що розглядається.

Експорт і імпорт дисків для лазерних систем зчитування, основних вузлів для спеціалізованого обладнання та оптичного полікарбонату, необхідних для виробництва цих дисків, також здійснюється лише на підставі видачі ліцензії. При цьому зазначені ліцензії видає суб'єктам господарювання Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України за умови виконання вимог, викладених в ст.5 цього закону. Крім того, Держдепартамент, Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України разом з Міністерством внутрішніх справ України, Державної митної служби України та інших органів державної влади здійснюють контроль за виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування, а також експортом, імпортом обладнання та сировини для їх виробництва. Цей контроль здійснюється шляхом проведення планових та позапланових перевірок суб'єктів господарювання, які здійснюють зазначені вище види діяльності. Порядок контролю визначається статтями 6 і 7 цього закону та підзаконними актами, затвердженими постановами Кабінету Міністрів України та наказами відповідних органів державної влади.

5.4. Норми адміністративного права щодо захисту прав інтелектуальної власності

У загальному вигляді *право на захист* можна визначити як надану правомочній особі можливість застосування заходів правоохоронного характеру для відновлення його порушених прав чи таких, що оспорюються. Право на захист являє собою самостійне суб'єктивне право. Дане право в якості реальної правової можливості з'являється у власника прав лише в момент порушення чи оспорювання цих прав і реалізується в рамках охоронних правовідношень, які виникли при цьому. *Суб'єктами права на захист* є насамперед самі автори об'єктів права інтелектуальної власності, власники цих прав, а також їх спадкоємці та інші правонаступники. *Порушником права інтелектуальної власності* є будь-яка фізична або юридична особа, яка не виконує вимог законодавчих актів, що регулюють правовідносини в цій сфері.

Захист прав інтелектуальної власності здійснюється в передбаченому законодавством порядку, тобто за допомогою застосування належних форм, засобів і способів захисту прав. Під формою захисту прав розуміється комплекс внутрішньо погоджених організаційних заходів щодо захисту прав. Розрізняють дві основні форми захисту прав — юрисдикційну та неюрисдикційну.

Юрисдикційна форма захисту прав - це діяльність уповноважених державою органів по захисту порушених прав чи тих, що оспорюються. Суть її виражається в тому, що особи, права яких порушені неправомірними діями, звертаються за захистом до державних чи інших компетентних органів, наприклад, до суду, до вищого органу правопорушника тощо, які уповноважені вжити необхідних заходів для відновлення порушених прав і припинення правопору-

шення. В рамках юрисдикційної форми захисту прав, в свою чергу, виділяються загальний і спеціальний порядки захисту порушених прав. *За загальним порядком, захист прав здійснюється в судовому порядку. Спеціальною формою захисту прав варто визнати адміністративний порядок їх захисту.* Він застосовується у вигляді виключення із загального правила, тобто тільки в прямо зазначених у законодавстві випадках. Відповідно до чинного законодавства, потерпілий може за своїм розсудом звернутися за захистом своїх порушених прав до відповідного органу державного управління, до вищого органу відповідача, до творчого союзу або до Антимонопольного комітету України. Засобом захисту в даному випадку є скарга, порядок подання і розгляду якої регламентовані адміністративним законодавством. *В рамках спеціальної юрисдикційної форми реалізується також кримінально-правовий захист прав.*

Неюрисдикційна форма захисту прав охоплює собою дії фізичних і юридичних осіб по захисту прав інтелектуальної власності, які здійснюються ними самостійно, без звертання за допомогою до державних чи інших компетентних органів. Зрозуміло, що в даному випадку маються на увазі лише законні засоби захисту прав, які варто відрізняти від довільних самоуправних дій, заборонених законодавством.

Основним законодавчим актом в Україні щодо адміністративного захисту прав є Кодекс України про адміністративні правопорушення. Згідно із ст. 9 цього кодексу *адміністративним правопорушенням визнається протиправна, винна дія чи бездіяльність, яка посягає, зокрема на державний порядок та права громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.* Адміністративній відповідальності підлягають фізичні особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку (ст. 12 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Норми Кодексу України про адміністративні правопорушення, що регулюють питання захисту прав інтелектуальної власності, містяться в статтях 51-2, 164-3, 164-6, 164-7, 164-9 та 164-13.

Так, ст. 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення зазначає, що *незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності* (літературного чи художнього твору, їх виконання, фонограми, передачі організації мовлення, комп'ютерної програми, бази даних, наукового відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, торговельної марки, топографії інтегральної мікросхеми, раціоналізаторської пропозиції, сорту рослин тощо), *привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності*, що охороняється законом, - тягне за собою накладання штрафу від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення. Протоколи про зазначені адміністративні правопорушення складають та передають до суду уповноважені на те посадові особи органів Міністерства внутрішніх справ України та Державної податкової адміністрації України, а також державні інспектори з питань інтелектуальної власності Держдепартаменту. На підставі зазначених протоколів судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів розглядають справи про такі адміністративні правопорушення.

Ст. 164-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення зазначає, що *незаконне копіювання форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само імітація, копіювання, пряме відтворення товару іншого підприємця, самовільне використання його імені*, - тягне за собою накладення штрафу від тридцяти до сорока чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією виготовленої продукції, знарядь виробництва і сировини чи без такої. *Також умисне поширення неправдивих або неточних відомостей, які можуть завдати шкоди діловій репутації або майновим інтересам іншого підприємця*, - тягне за собою накладення штрафу від п'яти до дев'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. А *отримання, використання, розголошення комерційної таємниці, а також конфіденційної інформації з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця*, - тягне за собою накладення штрафу від дев'яти до вісімнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Треба тільки зазначити, що справи про адміністративні правопорушення, передбачені цією статтею Кодексу України про адміністративні правопорушення розглядають судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів на підставі протоколів, які складають та передають до суду уповноважені на те посадові особи органів Антимонопольного комітету України.

Ст. 164-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення зазначає, що *демонстрування або розповсюдження фільмів шляхом продажу або шляхом виготовлення фільмокопій чи передачі фільмокопій в прокат без державного посвідчення на це*, - тяг-

нуть за собою накладення штрафу від двадцяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією фільмокопій, засобів їх виготовлення, а також грошей, отриманих від їх демонстрування, продажу або передачі в прокат. В той же час, ст. 164-7 Кодексу України про адміністративні правопорушення зазначає, що *розповсюдження і демонстрування фільмів з порушенням умов, передбачених державним посвідченням на право розповсюдження і демонстрування фільмів*, - тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до тридцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією фільмокопій, а також грошей, отриманих від їх демонстрування, продажу або передачі в прокат. Ті ж самі дії, вчинені повторно протягом року після застосування заходів адміністративного стягнення, - тягнуть за собою накладення штрафу від тридцяти п'яти до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією фільмокопій, а також грошей, отриманих від їх демонстрування, продажу або передачі в прокат. Що стосується цих статей, то протоколи про зазначені адміністративні правопорушення складають та передають до суду уповноважені на те посадові особи органів Міністерства внутрішніх справ України та Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики. На підставі зазначених протоколів судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів розглядають справи про такі адміністративні правопорушення.

Відповідно до ст. 164-9 Кодексу України про адміністративні правопорушення *розповсюдження примірників аудіовізуальних творів чи фонограм, упаковки яких не марковані контрольними марками або марковані контрольними марками, що мають серію, яка не відповідає носію цього примірника, чи номер, який не відповідає даним Єдиного реєстру одержувачів контрольних марок*, - тягне за собою накладення штрафу від десяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією цих примірників аудіовізуальних творів чи фонограм. Та сама дія, вчинена особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з зазначених вище правопорушень, - тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією цих примірників аудіовізуальних творів чи фонограм. Ст. 164-13 Кодексу України про адміністративні правопорушення зазначає, що *порушення законодавства, яке регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, а також експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва*, - тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до

двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Щодо цих статей кодексу, то протоколи про зазначені адміністративні правопорушення складають та передають для розгляду суддями районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів уповноважені на те посадові особи органів Міністерства внутрішніх справ України та державні інспектори з питань інтелектуальної власності Держдепартаменту.

Зупинимось тепер на питаннях, пов'язаних з *адміністративним порядком захисту прав інтелектуальної власності шляхом подачі апелянтом заперечень до Апеляційної палати Держдепартаменту.* Норми щодо порядку подання та розгляду таких заперечень містяться у всіх спеціальних законах України з питань інтелектуальної власності (виключення становить лише Закон України «Про авторське право і суміжні права»), а також в "Регламенті Апеляційної палати Державного департаменту інтелектуальної власності", затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 15.09.2003р. №622, який зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30.09.2003р. за № 877/8198. Як зазначено в цих нормативних актах, заперечення може бути подано в зв'язку з відмовленням у видачі Держдепартаментом охоронного документа на об'єкт права інтелектуальної власності, винесеним як за результатами формальної експертизи, так і за результатами експертизи заявок по суті, що проводилася закладом експертизи. Заперечення повинне відноситися до однієї заявки і містити обґрунтування неправомірності рішення, що оспорюється. Після одержання такого заперечення головою Апеляційної палати призначається колегія в складі не менше трьох членів Апеляційної палати для ведення справи по запереченню. Зазначена колегія розглядає заперечення і представлені матеріали в присутності зацікавлених осіб, які завчасно сповіщаються про місце і час засідання колегії. Рішення колегії приймається простою більшістю голосів і після його затвердження наказом Держдепартаменту набуває статусу рішення Апеляційної палати та надсилається апелянту. Однак до затвердження рішення колегії в місячний строк від дати його прийняття колегією, може бути внесений протест на це рішення. Цей протест має бути розглянутий старим або новим складом колегії протягом місяця. Рішення, прийняте за протестом, затверджене наказом Держдепартаменту, є остаточним рішенням Апеляційної палати і може бути скасоване лише судом. При цьому, будь-яке рішення Апеляційної палати може бути оскаржено заявником у судовому порядку протягом шести місяців від дати одержання цього рішення.

Особливу увагу необхідно приділити питанням, пов'язаним із *захистом прав інтелектуальної власності, при переміщенні через митний кордон України контрафактних товарів.* При цьому, *контрафактними товарами* згідно п. 10 ст. 1 Митного кодексу України є товари, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, ввезення яких на митну територію України призводить до порушення прав власника, що захищаються відповідно до чинного законодавства України та міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку. Митний кодекс України містить Розділ X "Контроль за переміщенням через митний кордон України товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності", в якому визначаються особливості переміщення через митний кордон України зазначених товарів. Власник права інтелектуальної власності, який має підстави вважати, що при переміщенні товарів через митний кордон України порушуються чи можуть бути порушені його права, що охороняються в Україні, має право подати заяву до Держаної митної служби України про реєстрацію товару, що містить об'єкт права інтелектуальної власності. Державна митна служба України веде реєстр зазначених товарів. При цьому, порядок реєстрації товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, включаючи форму заяви власника прав, перелік інформації та документів, які додаються до заяви, порядок подання та розгляду заяви, порядок ведення реєстру визначаються Кабінетом Міністрів України. Після реєстрації відповідних товарів у реєстрі Державної митної служби України митні органи вживають заходи щодо попередження переміщення через митний кордон України контрафактних товарів. Якщо митний орган на підставі даних реєстру товарів виявляє ознаки того, що товари, пред'явлені для митного контролю та митного оформлення, є контрафактними, їх митне оформлення призупиняється. Такі товари підлягають розміщенню на складах тимчасового зберігання або на складах митних органів. Митний орган повідомляє відповідного правовласника про факт переміщення через митний кордон України цих товарів, а декларанта - про причини призупинення їх митного оформлення, а також повідомляє декларантові найменування та адресу правовласника. Якщо протягом строків призупинення митного оформлення, тобто 15 календарних днів плюс ще 15 календарних днів, контрафактність товарів, щодо яких прийнято рішення про призупинення митного оформлення, буде підтверджена, митний орган в установленому Митним кодексом України порядку порушує справу про порушення митних правил, а товари - безпосередні предмети правопорушення - вилучаються для забезпечення конфіскації. В той же час, якщо протягом зазначених вище строків контрафактність товарів, щодо яких приймалося рішення про призупинення митного оформлення, не буде підтверджена, ці товари підлягають митному оформленню звичайним порядком.

Відповідно до ст. 345 Митного кодексу України, *ввезення на митну територію України або вивезення за межі цієї території з комерційною метою товарів з порушенням прав інтелектуальної власності* - тягне за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від десяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією контрафактних товарів, а на посадових осіб - від тридцяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією контрафактних товарів. Треба зазначити, що і власник права інтелектуальної власності і власник товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, у випадку незгоди з рішенням митного органу мають право звернутися до суду за захистом своїх порушених прав. Більш детально питання, пов'язані із захистом прав інтелектуальної власності на митному кордоні України розкриті в постанові Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2001 р. № 412, якою затверджено "Положення про порядок реєстрації та переміщення через митний кордон України товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності".

Розглянемо тепер ще один *спеціальний аспект захисту прав інтелектуальної власності в адміністративному порядку шляхом використання норм законодавства, які регулюють відносини, пов'язані із захистом від недобросовісної конкуренції.* Зазначені норми спрямовані проти дій або ділової практики в процесі комерційної діяльності, які протирічать чесним звичаям, тобто юридично-етичним стандартам поведінки підприємця. Поняття недобросовісної конкуренції схоплює велике розмаїття дій, пов`язаних з економічною конкуренцією, і має більш широке тлумачення порівняно з поняттям права інтелектуальної власності. Положення, спрямовані на захист від недобросовісної конкуренції та обмеження ділової практики (антимонопольне законодавство), взаємопов`язані і доповнюють одне одних, маючи на меті забезпечення ефективної дії механізму ринкової економіки шляхом підтримки чесності і свободи конкуренції і, певною мірою, захисту прав споживачів.

В Україні діє спеціальний Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», ст. 1 якого дає *поняття недобросовісної конкуренції* – це будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльно-

сті. Відповідно до глав 2-4 зазначеного закону такими діями можуть бути:

- неправомірне використання ділової репутації господарюючого суб'єкта;
- створення перешкод господарюючим суб'єктам у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції;
- неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці.

Відповідно до ст. 28 зазначеного закону власник права інтелектуальної власності, який вважає, що його права порушені, вправі звернутися до Антимонопольного комітету України або до його територіальних органів із заявою про вжиття заходів по захисту його порушених прав. Засобом захисту в даному випадку є не позов, а заява, яка подається в письмовому вигляді з додатком документів, що свідчать про порушення прав. Зазначену заяву необхідно подати протягом шести місяців з дати, коли правовласник довідався або повинен був довідатися про порушення його прав. В процесі розгляду справи Антимонопольний комітет України або його територіальні органи мають право застосовувати заходи для забезпечення виконання рішення, якщо незастосування таких заходів може ускладнити або унеможливити його виконання. Для цього виноситься розпорядження про заборону особі, у діях якої передбачаються ознаки порушення, починати певні дії. Крім того, може бути винесене розпорядження про арешт на майно чи грошові суми, що належать відповідачу. Це розпорядження Антимонопольного комітету України може бути оскаржено в суді в 15-денний термін від дати його одержання.

Крім того, Антимонопольний комітет України або його територіальні органи можуть прийняти обов'язкові для виконання рішення, зокрема про:

- встановлення факту недобросовісної конкуренції;
- припинення недобросовісної конкуренції;
- офіційне спростування за рахунок порушника розповсюджених ним неправдивих, неточних чи неповних відомостей;
- накладання штрафів;

- вилучення товарів з неправомірно використаним комерційним позначенням.

Рішення Антимонопольного комітету України або його територіальних органів може бути оскаржено в судовому порядку в місячний термін від дати його одержання.

Література:

1. І.П. Голосніченко. Адміністративне право України (основні категорії і поняття). – К., - 1998.
2. Закон України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі": - (Відомості Верховної Ради України, 1994, N 7).
3. Закон України "Про охорону прав на промислові зразки": -(Відомості Верховної Ради України, 1994, N 7).
4. Закон України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг": - (Відомості Верховної Ради України, 1994, N 7).
5. Закон України "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем": - (Відомості Верховної Ради України, 1998, N 8).
6. Закон України "Про охорону прав на зазначення походження товарів": - (Відомості Верховної Ради України, 1999, N 32).
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Офіційний текст. – К., 2004.
8. Митний кодекс України: Офіційний текст. – К., 2004.
9. Закон України "Про захист від недобросовісної конкуренції": -(Відомості Верховної Ради України, 1996, N 36).

Запитання:

1. Поняття адміністративного права та адміністративного законодавства.
2. Джерела адміністративного законодавства, що регулюють правовідносини в сфері інтелектуальної власності.
3. Структура підзаконних актів.

4. Норми адміністративного права щодо реєстрації права інтелектуальної власності та ведення державних реєстрів.

5. Норми адміністративного права, що стосуються державного регулювання виготовлення та розповсюдження примірників, які містять об'єкти авторського права та суміжних прав.

6. Норми адміністративного права щодо захисту прав інтелектуальної власності згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення.

7. Адміністративний захист прав інтелектуальної власності шляхом подання заперечення до Апеляційної палати Держдепартаменту.

8. Норми адміністративного права щодо захисту прав інтелектуальної власності згідно з Митним кодексом України.

9. Адміністративний захист прав інтелектуальної власності нормами законодавства про захист від недобросовісної конкуренції.

6. Захист прав інтелектуальної власності нормами кримінального права України

6.1. Загальні положення

6.2. Кримінальний захист прав інтелектуальної власності

6.1. Загальні положення

Одна з галузей права України – *кримінальне право* є сукупністю юридичних норм, встановлених державою, що визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання треба застосовувати до осіб, які їх скоїли. Тобто особливість цих норм у тому, що вони забороняють певні вчинки громадян під загрозою застосування особливих заходів державного примусу – кримінального покарання. *При скоєнні злочину виникають кримінально-правові відносини* між особою, яка скоїла злочин, порушила кримінально-правову норму, і державою Україна в особі уповноважених на те її органів (органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури, суду). Ці кримінально-правові відносини виникають з моменту скоєння особою злочину і закінчуються остаточною реалізацією кримінальної відповідальності. *Сторони кримінально-правових відносин мають певні права і обов'язки. Органи держави* мають право і зобов'язані згідно з законом притягнути особу, яка скоїла злочин, до кримінальної відповідальності і застосувати до неї визначене законом покарання. *Особа, яка скоїла злочин,* повинна понести покарання і має право вимагати, щоб відповідальність і покарання повністю відповідали положенням кримінального законодавства. Таким *кримінальним законодавством в Україні є Кримінальний кодекс України.*

Ст.1 Кримінального кодексу України фіксує *завдання кримінального права* – охороняти суспільний лад України, її політичну та економічну системи, особу, власність, права і свободи громадян й увесь правопорядок від злочинних посягань. *Це все є об'єктами кримінально-правової охорони,* що деталізовано перераховані у визначенні поняття злочину, яке дається в ст. 7 Кримінального кодексу України. *Суб'єктом злочину* кримінальним правом України визнається фізична особа, яка досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, винна у скоєнні суспільно небезпечного діяння,

визначеного кримінальним законодавством як злочин. Ст. 10 Кримінального кодексу України встановлює, що кримінальній відповідальності (за деякими винятками) підлягають фізичні особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. *Об'єктивна сторона складу злочину* включає такі ознаки: суспільно небезпечну дію або бездію: суспільно небезпечні наслідки злочину; причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком; місце, час, обстановку, спосіб, засоби і знаряддя скоєння злочину. *До суб'єктивної сторони злочину* належать: вина у формі умислу чи необережності, мотив, ціль злочину, а також емоційний стан суб'єкта в момент скоєння злочину.

6.2. Кримінальний захист прав інтелектуальної власності

Законодавство України, як і багатьох інших держав, поряд із засобами цивільно-правового та адміністративного захисту прав інтелектуальної власності, встановлює кримінальну відповідальність за їх порушення.

Згідно із ч. 1 ст. 176 Кримінального кодексу України *незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм організацій мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо - та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, якщо це завдало матеріальної шкоди у великому розмірі, визнаються злочином.* При цьому матеріальна шкода вважається завданою у великому розмірі, якщо її розмір у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. *Об'єктом цього злочину* є не всі авторські і суміжні права, а лише право на використання об'єктів авторського права і суміжних прав, тобто сукупність належних власникам цих прав правомочностей майнового характеру. Порушення інших прав авторів, зокрема права авторства, права на ім'я, права на захист репутації, не є кримінально-карними діяннями. *Об'єктивна сторона складу такого злочину* полягає у вчиненні будь-якої дії, пов'язаної з незаконним використанням об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема об'єктів авторського права і суміжних прав. Склад злочину буде тоді, коли зазначеними діями спричиниться матеріальна шкода у великому розмірі.

Тому протиправні дії, які не завдали матеріальної шкоди у великому розмірі, злочином не визнаються і тягнуть не кримінальну, а цивільно-правову відповідальність. *Суб'єктивна сторона цього злочину* характеризується умислом. Це означає, що особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає чи свідомо припускає їх настання. Вчинення зазначених у ст. 176 Кримінального кодексу України дій з необережності не утворює складу злочину. Суб'єктивна сторона такого злочину, крім умислу, характеризується певними мотивами і метою. Найтиповішими мотивами його скоєння є корисність і кар'єризм. Мета злочину в більшості випадків збігається з його мотивами, хоча іноді набуває самостійного значення. Так, плагіат може бути здійснений з метою вступу до творчої спілки, захисту дисертації тощо. Мотиви порушення прав інтелектуальної власності, зокрема авторського права і суміжних прав, не мають значення для кваліфікації злочину. *Кримінальну відповідальність за скоєння злочинів в сфері інтелектуальної власності, зокрема за цей злочин, несуть фізичні особи, які досягли 16 років.* Він карається штрафом у розмірі від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією всіх примірників творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, відеограм, програм організацій мовлення, а також знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для їх виготовлення.

Зазначені вище дії, якщо вони вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі, караються штрафом від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з конфіскацією всіх примірників творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, відеограм, програм організацій мовлення та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для їх виготовлення. Матеріальна шкода вважається завданою в особливо великому розмірі, якщо її розмір у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (ч. 2 ст. 176 Кримінального кодексу України).

Коли зазначені вище дії вчиняються посадовою особою з використанням свого службового становища щодо підлеглої осо-

би, то цей злочин карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років (ч. 3 ст. 176 Кримінального кодексу України).

Провадження у кримінальних справах про порушення прав інтелектуальної власності, зокрема авторського права і суміжних прав, має низку процесуальних особливостей. Насамперед вони є справами так званого приватного обвинувачення, тобто порушуються не інакше, як за заявою потерпілого. Щоправда, у виняткових випадках, коли справа набуває великого суспільного значення або, якщо потерпілий через безпомічний стан, залежність від злочинця чи інші обставини не в змозі захистити свої права і законні інтереси, прокурор вправі порушити таку справу за власною ініціативою. Суд не може залишити без розгляду заяву потерпілого з мотивів малозначимості, відсутності доказів тощо. Відмова у порушенні кримінальної справи в усіх випадках має бути процесуально оформлена ухвалою судді з викладенням мотивів прийнятого рішення. Кримінальні справи про порушення прав інтелектуальної власності, зокрема авторського права та суміжних прав, не підлягають припиненню у разі примирення потерпілого і правопорушника, що в цілому не характерно для справ приватного обвинувачення. Провадження у цих справах здійснюється в загальному порядку. Попереднє розслідування проводять слідчі прокуратури. Більш детально про процедуру розгляду кримінальних справ буде викладено пізніше.

Кримінальний кодекс України містить ще дві статті, що стосуються кримінального покарання за скоєння злочинів за неправомірне використання об'єктів авторського права і суміжних прав. Це ст. 203-1 Кримінального кодексу України, згідно з якою *порушення законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, а також експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва, якщо ці дії вчинено у великих розмірах* (тобто вартість дисків для лазерних систем зчитування, обладнання чи сировини для їх виробництва у три тисячі разів і більше перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян), - карається обмеженням волі на строк до п'яти років. Це також ст. 216 Кримінального кодексу України, за якою *незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок для маркування упаковок примірників аудіовізуальних творів та фонограм чи голографічних захисних елементів* карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до чотирьох років. *Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб,* - караються штрафом від трьохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією товарів, промаркованих підробленими марками чи голографічними захисними елементами.

Кримінальний кодекс України містить також ст. 177, згідно з ч. 1 якої *злочином є незаконне використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральних мікросхеми, сорту рослин, раціоналізаторської пропозиції, привласнення авторства на них або інше умисне порушення прав на ці об'єкти права інтелектуальної власності, якщо це завдало матеріальної шкоди у великому розмірі.* Як бачимо, на відміну від кримінальної відповідальності за порушення авторського права і суміжних прав, *об'єктом цього злочину* є всі права інтелектуальної власності на зазначені результати науково-технічної творчості, тобто сукупність належних власникам цих прав правомочностей як майнового, так і немайнового характеру, зокрема права авторства, права на ім'я та права на захист репутації. За вчинення цього злочину винний карається штрафом від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією відповідної продукції та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для її виготовлення. *За ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або за попередньою змовою групи осіб, або завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі,* передбачається покарання штрафом від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з конфіскацією відповідної продукції та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для її виготовлення (ч. 2 ст. 177 Кримінального кодексу України). *Коли зазначені вище дії вчиняються посадовою особою з використанням свого службового становища щодо підлеглої особи,* то цей злочин карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років (ч. 3 ст. 177 Кримінального кодек-

су України). При цьому матеріальна шкода вважається завданою у великому розмірі, якщо її розмір у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а завданою в особливо великому розмірі - якщо її розмір у тисячу і більш разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Як бачимо, *склад даних злочинів матеріальний.* Це означає, що незаконне використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральних мікросхеми, сорту рослин, раціоналізаторської пропозиції, привласнення авторства на них або інше умисне порушення прав інтелектуальної власності на ці результати науково-технічної творчості повинно заподіяти матеріальну шкоду у великому або особливо великому розмірі. Крім того, між діями винного і завданою шкодою має існувати причинний зв'язок. *Суб'єктивна сторона даного злочину* характеризується прямим умислом. Особа, яка порушує права інтелектуальної власності на зазначені результати науково-технічної творчості, усвідомлює суспільно небезпечні наслідки цього і бажає їхнього настання. Особа вважається невинною, поки її вина не буде встановлена судом. Порушення кримінальної справи за ст. 177 Кримінального кодексу України можливе лише за скаргою потерпілого.

Ст. 229 Кримінального кодексу України встановлює *покарання за незаконне використання торговельної марки, фірмового найменування та географічного зазначення або за інше умисне порушення прав інтелектуальної власності на ці комерційні позначення.* Треба зазначити, що ознаки складу цього злочину та міри покарання за нього аналогічні викладеному стосовно кримінального покарання відповідно до ст. 177 Кримінального кодексу України. Тому тут немає потреби зупинятись на цьому докладно.

Кримінальний кодекс України передбачає також і кримінальну відповідальність за посягання на такий результат науково-технічної творчості як *комерційна таємниця.* За ст. 231 Кримінального кодексу України злочином є *незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю. Об'єктивна сторона цього злочину* включає умисні дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять комерційну таємницю, з метою розголошення чи іншого використання цих відомостей (комерційне шпигунство), а також незаконне використання таких відомостей, якщо це спричинило істотну шкоду суб'єкту господарської діяльності. *Склад даного злочину є матеріальним,* тобто необхідно, щоб зазначені дії спричинили істотну шкоду

суб'єкту підприємницької діяльності. Чи є шкода істотною, встановлюється судом, виходячи з усіх обставин справи і особи обвинуваченого. При визначенні розміру завданих потерпілому збитків враховуються пряма матеріальна шкода, витрати на відвернення шкідливих наслідків використання конфіденційної інформації іншими суб'єктами підприємницької діяльності, збитки від зниження реалізації продукції чи попиту на послуги, затрати на перепрофілювання виробництва, збитки від зниження цін на товари та послуги тощо. Підрив ділової репутації суб'єкта господарювання на кваліфікацію злочину не впливає, але має враховуватись при призначенні покарання. *Суб'єктом цього злочину*, як вже зазначалося раніше, може бути будь-яка осудна фізична особа, яка досягла 16-річного віку, діяла з прямим умислом і мала на меті розголошення або незаконне використання інформації, яка становить комерційну таємницю. Винний у скоєні такого злочину карається штрафом від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або обмеженням волі на строк до п'яті років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

Згідно зі ст. 232 Кримінального кодексу України *злочином також є розголошення комерційної таємниці. Об'єктивна сторона цього злочину* полягає в умисному розголошенні комерційної таємниці без згоди власника прав на неї особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів і завдало істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності. До таких осіб можуть належати працівники самого власника права інтелектуальної власності на комерційну таємницю, а також працівники податкових і правоохоронних органів, банківських установ, органів державної виконавчої влади та інші особи, які згідно з чинним законодавством мають право на ознайомлення з відомостями, що становлять комерційну таємницю. *Суб'єктивна сторона цього злочину* характеризується тільки прямим умислом і корисливими чи іншими особистими мотивами. Корисливий мотив буде тоді, коли комерційна таємниця розголошується за винагороду. Іншими особистими мотивами можуть бути помста, неприязні стосунки, намір знищити конкурента у підприємницькій діяльності тощо. Якщо вищеназваних мотивів немає, складу злочину також немає. *Обов'язковою ознакою даного злочину* є наслідки у вигляді істотної шкоди, заподіяної суб'єкту господарської діяльності, комерційну таємницю якого розголошено. Спричинення йому моральної шкоди, наприклад, підрив ділової репутації, складу злочину не утворює. Злочин вважається закінченим із моме-

нту фактичного заподіяння суб'єкту підприємницької діяльності істотної матеріальної шкоди. Якщо ця шкода не є істотною, але матеріалами кримінальної справи встановлено, що у особи був намір заподіяти істотну матеріальну шкоду, її дії потрібно кваліфікувати як замах на вчинення злочину. Даний злочин карається штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк. Притягнення винних до кримінальної відповідальності не виключає можливості потерпілих заявити цивільно-правові вимоги про відшкодування заподіяної шкоди.

На закінчення розгляду цього питання доречно зауважити, що кримінально-правова боротьба із названими вище злочинами у нас ще не належному рівні. Вони практично не фігурують у судовій статистиці. Це пояснюється здебільшого двома факторами: високою латентністю цих злочинів і недоліками в діяльності правоохоронних органів щодо їхнього виявлення та розкриття.

Література:

1. Н. В. Чернишова та ін. Кримінальне право України. – К., 1995.
2. Кримінальних кодекс України: Офіційний текст. – К., 2004.

Запитання:

1. Поняття кримінального права.
2. Учасники кримінально-правових відносин.
3. Завдання кримінального права.
4. Характеристика об'єктивної і суб'єктивної сторони кримінальних злочинів.
5. Кримінальна відповідальність за незаконне використання об'єктів авторського права і суміжних прав.
6. Кримінальна відповідальність за незаконне використання результатів науково-технічної творчості або привласнення авторства на ці результати.

7. Кримінальна відповідальність за незаконне використання комерційних позначень.
8. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування.
9. Кримінальна відповідальність за незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок для маркування упаковок примірників аудіовізуальних творів та фонограм.
10. Кримінальна відповідальність за посягання на такий результат науково-технічної творчості як комерційна таємниця.

7. Регулювання правовідносин в сфері інтелектуальної власності нормами цивільного, господарського та кримінально-процесуального законодавства України

7.1. Процедура захисту прав інтелектуальної власності нормами цивільного процесуального законодавства.

7.2. Процедура захисту прав інтелектуальної власності нормами господарського процесуального законодавства.

7.3. Процедура захисту прав інтелектуальної власності нормами кримінально-процесуального законодавства.

7.1. Процедура захисту прав інтелектуальної власності нормами цивільного процесуального законодавства

Завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України). Таким чином *захист прав інтелектуальної власності в судах України здійснюється за нормами Цивільного процесуального кодексу України, якщо спір виникає між громадянами або якщо однією із сторін є громадяни, за виключенням випадків, коли громадяни є суб'єктами підприємницької діяльності.* Відповідно до ст. 3 Цивільного процесуального кодексу України кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Суд при розгляді справи поважає честь і гідність усіх учасників цивільного процесу і здійснює правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак (ст. 5 Цивільного процесуального кодексу України). Розгляд справ у всіх судах проводиться усно і відкрито. Ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про

час і місце розгляду своєї справи. Закритий судовий розгляд допускається у разі, якщо відкритий розгляд може привести до розголошення державної або іншої таємниці, яка охороняється законом, а також за клопотанням осіб, які беруть участь у справі (ст. 6 Цивільного процесуального кодексу України). Цивільне судочинство здійснюється державною мовою. Особи, які беруть участь у справі і не володіють державною мовою, мають право робити заяви, давати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача (ст. 7 Цивільного процесуального кодексу України). *Цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін,* які мають рівні права щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості (ст. 10 Цивільного процесуального кодексу України). При цьому, *сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач* (ст. 30 Цивільного процесуального кодексу України), які відповідно до ст. 31 Цивільного процесуального кодексу України мають рівні права та обов'язки. Також *участь у справі можуть брати треті особи, а також представники сторін і третіх осіб.*

Особи, які беруть участь у справі, мають відповідні права та обов'язки. Зокрема, вони мають право знайомитися з матеріалами справа, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії рішень, ухвал, брати участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь у їх дослідженні, заявляти клопотання та відводи, давати усні й письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування та заперечення, оскаржувати рішення і ухвали суду, а також користуватися іншими процесуальними правами (ст. 27 Цивільного процесуального кодексу України). Здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді, тобто *мати цивільну процесуальну правоздатність*, мають фізичні особи які досягли повноліття, а також юридичні особи (ст. 29 Цивільного процесуального кодексу України). Неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена. Це можуть бути батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи. *Також учасниками цивільного процесу можуть бути*

треті особи, які поділяються відповідно до статей 34 і 35 Цивільного процесуального кодексу України на третіх осіб, які:

- заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору. Вони можуть вступити у справу до закінчення судового розгляду, пред'явивши позов до однієї чи обох сторін. Ці особи мають усі процесуальні права і обов'язки позивача;
- не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Вони можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до ухвалення судом рішення, якщо рішення в справі може вплинути на їх права або обов'язки щодо однієї із сторін. Ці особи можуть бути залучені до участі у справі за клопотанням сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, або з ініціативи суду. Зазначені особи мають процесуальні права і обов'язки, встановлені ст. 27 Цивільного процесуального кодексу України.

Будь-яка особа, яка бере участь у справі, має право на правову допомогу, яка надається адвокатами або іншими фахівцями у галузі права в порядку, встановленому законом (ст. 12 Цивільного процесуального кодексу України). *Повноваження представників мають бути посвідчені такими документами:*

- довіреністю фізичної особи;
- довіреністю юридичної особи або документами, що посвідчують службове становище і повноваження її керівника;
- свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна (ст. 42 Цивільного процесуального кодексу України).

Представник, який має повноваження на ведення справи у суді, може вчиняти від імені особи, яку він представляє, усі процесуальні дії, що їх має право вчиняти ця особа. Обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у виданій йому довіреності. Необхідно зазначити, що підстави і порядок припинення представництва за довіреністю визначається статтями 248 – 250 Цивільного кодексу України (ст. 44 Цивільного процесуального кодексу України).

Суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб в межах заявлених ними вимог і на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі (ст. 11 Цивільного процесуального кодексу України). *Справа в суді порушується на підставі позовної заяви*, яка подається в письмовій формі особою, права якої порушено, до суду першої інстанції, де вона реєструється, оформлюється і передається судді (ст. 118 Цивільного процесуального кодексу України). *Форма і зміст позовної заяви* повинні відповідати вимогам ст. 119 Цивільного процесуального кодексу України і містити:

- найменування суду, до якого подається заява;
- ім'я (найменування) позивача і відповідача, а також ім'я представника позивача, якщо позовна заява подається представником, їх місце проживання або місцезнаходження;
- зміст позовних вимог;
- виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги;
- зазначення доказів, що підтверджують кожну обставину, або наявність підстав для звільнення від доказування;
- перелік документів, що додаються до заяви.

Такими документами, зокрема, можуть бути письмові докази, а також документи, що підтверджують сплату судового збору та оплату інших витрат суду на розгляд справи.

Позовна заява підписується позивачем або його представником із зазначенням дати її подання.

Усі справи, що підлягають вирішенню в порядку цивільного судочинства, розглядаються районними, районними у містах, міськими та міськрайонними судами (ст. 107 Цивільного процесуального кодексу України). Як правило, *позови до фізичної особи подаються в суд за місцем її проживання, а до юридичних осіб – за їхнім місцезнаходженням* (ст. 109 Цивільного процесуального кодексу України). *Про відкриття провадження у справі чи відмову в цьому суддя постановляє ухвалу*, копії якої невідкладно надсилаються особам, що беруть участь у справі. Протягом одного місяця з дня відкриття провадження у справі повинно бути призначено і проведено *попереднє судове засідання, метою якого є з'ясування можли-*

вості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи. Суд з'ясовує: чи не відмовляється позивач від позову, чи визнає позов відповідач, чи не бажають сторони укласти мирову угоду або передати справу на розгляд третейського суду (статті 127, 129 та 130 Цивільного процесуального кодексу України).

Суд за заявою осіб, які беруть участь у справі, може вжити заходи забезпечення позову. Забезпечення позову допускається на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття заходів забезпечення позову може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду. *За заявою заінтересованої особи суд може забезпечити позов до подання позовної заяви з метою запобігання порушенню права інтелектуальної власності.* У цьому разі заявник повинен подати відповідну позовну заяву протягом десяти днів з дня постановлення ухвали суду про забезпечення позову. Підстави для забезпечення позову, його види, процедура розгляду судом заяви про забезпечення позову, виконання ухвали про нього тощо визначені статтями 151 – 155 Цивільного процесуального кодексу України.

Після закінчення підготовки справи до судового розгляду суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає, які підготовчі дії ним проведені, і встановлює дату розгляду справи. *Суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі.* Порядок судового розгляду справ визначений Главою 4 Цивільного процесуального кодексу України.

Судові рішення викладаються у двох формах: ухвали і рішення, зміст яких визначається відповідно статтями 210 та 215 Цивільного процесуального кодексу України. Судове рішення виготовляється на спеціальному бланку, підписується суддею (суддями), який його ухвалив, і скріплюється печаткою суду. Копії судового рішення надаються особам, які брали участь у справі. *Рішення суду набирає чинності* після закінчення строку подання заяви про його апеляційне оскарження (статті 222 і 223 Цивільного процесуального кодексу України). Судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України (ст. 14 Цивільного процесуального кодексу України). *Рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному та касаційному провадженні.* Процедура оскарження та розгляду справ в апеляційній і касаційній інстанціях регулюється Розділом V "Перегляд судових рішень" Цивільного процесуального кодексу України.

Виконання судових рішень здійснюється за процедурою, визначеною Розділом VI "Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів (посадових осіб)" Цивільного процесуального кодексу України, а також відповідно до Закону України "Про виконавче провадження".

7.2. Процедура захисту прав інтелектуальної власності нормами господарського процесуального законодавства

Завданнями господарського судочинства є захист порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів підприємств, установ, організацій, інших юридичних осіб (у тому числі іноземних), та громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності (далі – підприємства та організації), а також вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушень (ст. 1 Господарського процесуального кодексу України). Також, як і цивільні, *господарські суди вирішують господарські спори у порядку позовного провадження,* здійснюючі правосуддя на засадах рівності і змагальності всіх учасників судового процесу. Мова судочинства визначається ст. 21 Закону України "Про мови в Українській РСР". Розгляд справ у господарських судах відкритий, за винятком випадків, коли це суперечить вимогам щодо охорони державної, комерційної або банківської таємниці, або коли сторони чи одна із сторін обґрунтовано вимагають конфіденційного розгляду справи і подають відповідне клопотання до початку розгляду справи по суті. *Господарські суди приймають рішення, ухвали і постанови,* які є обов'язковими до виконання на усій території України.

До складу учасників судового господарського процесу входять: сторони, треті особи, прокурор та інші особи, які беруть участь у процесі. *Сторонами у судовому процесі* - позивачами і відповідачами - можуть бути підприємства та організації. Позивачами – ті, що подали позов або в інтересах яких цей позов подано, а відповідачами – ті, яким пред'явлено позовну вимогу. Сторони, як і в цивільному судочинстві, користуються рівними процесуальними правами та

обов'язками. Зокрема позивач вправі до прийняття рішення по справі змінити підставу або предмет позову, збільшити чи зменшити розмір позовних вимог, відмовитись від позову. В той же час відповідач має право визнати позов повністю або частково. Сторони зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, виявляти взаємну повагу до прав і охоронюваних законом інтересів другої сторони, вживати заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи (статті 18, 21 і 22 Господарського процесуального кодексу України). *Вимоги до третіх сторін* в господарському судочинстві аналогічні цивільному і визначені в статтях 26 і 27 Господарського процесуального кодексу України. Представниками юридичних осіб в господарському суді є їх органи, які діють через своїх керівників або інших осіб – на підставі документа, що посвідчує їх посадове становище. Представником громадян-підприємців може бути адвокат або інший фахівець, повноваження якого підтверджуються нотаріально посвідченою довіреністю (ст. 28). *Прокурор* бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, порушену за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду для представництва інтересів громадянина або держави (ст. 29 Господарського процесуального кодексу України).

Також, як і в цивільному судочинстві, *сторони можуть застосовувати заходи досудового врегулювання господарських спорів.* Зокрема, спори, що виникають з договору перевезення, договору про надання послуг зв'язку та договору, заснованому на державному замовленні, можуть бути передані на вирішення господарського суду за умови додержання сторонами встановленого для даної категорії спорів порядку їх досудового врегулювання. *Досудове врегулювання спорів здійснюється шляхом пред'явлення претензії* до осіб, що порушили майнові права і законні інтереси інших осіб. Порядок пред'явлення претензії, процедура її розгляду тощо визначаються статтями 6 – 9 Господарського процесуального кодексу України.

Розділ III Господарського процесуального кодексу України визначає підвідомчість справ господарським судам та підсудність справ, зокрема територіальна та виключна підсудність. Треба зазначити, що *справи у спорах про порушення майнових прав інтелектуальної власності* розглядаються господарським судом за місцем вчинення порушення, а справи у спорах, в яких відповідачем є, зокрема центральний орган державної виконавчої влади, розглядається господарським судом міста Києва (ст. 16 Господарського процесуального кодексу України).

Особа, яка має підстави побоюватись, що подання потрібних для неї доказів стане згодом неможливою або утрудненою, а також підстави вважати, що її права, зокрема майнові права інтелектуальної власності, порушені або існує реальна загроза їх порушення, має право звернутись до господарського суду з заявою про *вжиття запобіжних заходів до подання позову. Ці запобіжні заходи включають:* витребування доказів; огляд приміщень, в яких відбуваються дії, пов'язані з порушенням прав; накладення арешту на майно, що належить особі, щодо якої вжито запобіжні заходи, і знаходиться в неї або в інших осіб. Порядок оформлення, подання та розгляду заяви про вжиття запобіжних заходів розкрито в Розділі V-1 "Запобіжні заходи" Господарського процесуального кодексу України.

Також, як і в цивільному судочинстві *позовна заява подається до господарського суду* в письмовій формі і підписується повноважною посадовою особою позивача або його представником, прокурором чи його заступником, громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності або його представником. Зміст позовної заяви, документи, що додаються до неї, а також порядок її подання визначаються Розділом VIII Господарського процесуального кодексу України. За подання позовної заяви сплачується державне мито.

Суддя господарського суду, прийнявши позовну заяву, не пізніше п'яти днів з дня її надходження виносить і надсилає сторонам, прокурору, якщо він є заявником, *ухвалу про порушення провадження у справі* (ст. 64 Господарського процесуального кодексу України). Ця ухвала виноситься з додержанням вимог ст. 86 Господарського процесуального кодексу України. Порядок порушення провадження у справі та підготовки матеріалів до розгляду у першій інстанції розкрито у Розділі IX Господарського процесуального кодексу України. Господарський суд за заявою сторони, прокурора чи його заступника, який подав позов, або з своєї ініціативи має право вжити *заходів до забезпечення позову*, перелік яких та порядок вжиття визначений Розділом X Господарського процесуального кодексу України.

Господарський спір у першій інстанції має бути вирішено у строк не більше двох місяців від дня одержання позовної заяви (ст. 69 Господарського процесуального кодексу України). При вирішенні

господарського спору по суті (задоволення позову, відмова в позові повністю або частково) господарський суд приймає рішення, яке викладається у письмовій формі і підписується всіма суддями, які брали участь у засіданні. Рішення місцевого господарського суду, яке не набрало законної сили, може бути оскаржено через зазначений суд до апеляційного господарського суду протягом десяти днів з дня прийняття рішення місцевим господарським судом. На рішення місцевого господарського суду, що набрало законної сили, та на постанову апеляційного господарського суду сторони у справі мають право подати касаційну скаргу до Вищого господарського суду України протягом одного місяця з дня набрання рішенням місцевого господарського суду чи постановою апеляційного господарського суду законної сили. *Процедура вирішення господарських спорів у судах першої інстанції, а також перегляду судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку* визначена в розділах XI, XII і XII-I Господарського процесуального кодексу України. Судові рішення Вищого господарського суду України можуть бути переглянуті Верховним Судом України в порядку, передбаченим Розділом XII-2 Господарського процесуального кодексу України.

Рішення, ухвали, постанови господарського суду, що набрали законної сили, є обов'язковими на всій території України і виконуються в порядку, встановленому Розділом XIV Господарського процесуального кодексу України та Законом України "Про виконавче провадження".

7.3. Процедура захисту прав інтелектуальної власності нормами кримінально-процесуального законодавства

Завданнями кримінального судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування законодавства з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний (ст. 2 Кримінально-процесуального кодексу України). *Провадження в кримінальних справах* на території України здійснюється незалежно від місця вчинення злочину і *включає процедуру дізнання, досудового слідства та судового розгляду справи* (ст. 3 Кримінально-процесуального

кодексу України). Суд, прокурор, слідчий і орган дізнання зобов'язані в межах своєї компетенції порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, і до їх покарання (ст. 4 Кримінально-процесуального кодексу України). Також, як і в цивільному та господарському судочинстві, *правосуддя в кримінальних справах здійснюється тільки судом на засадах змагальності та рівності громадян перед законом і судом* незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин (статті 16 і 16-1 Кримінально-процесуального кодексу України). *Судочинство провадиться українською мовою або мовою більшості населення даної місцевості.* В той же час особам, що беруть участь у справі і не володіють зазначеною вище мовою, дозволяється користуватися рідною мовою і послугами перекладача (ст. 19 Кримінально-процесуального кодексу України). Аналогічно цивільному судочинству *розгляд кримінальних справ у всіх судах відкритий*, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної або іншої захищеної законом таємниці (ст. 20 Кримінально-процесуального кодексу України).

Учасниками кримінального процесу є: обвинувачений, підозрюваний, захисник, а також потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники. *Обвинуваченим є* особа, щодо якої в установленому порядку винесена постанова про притягнення як обвинуваченого. Після призначення справи до судового розгляду обвинувачений називається підсудним. *Підозрюваним* визнається особа, затримана по підозрінню у вчиненні злочину, або особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого. *Захисником є* особа, яка у встановленому порядку уповноважена здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надання їм необхідної юридичної допомоги при провадженні у кримінальній справі. *Потерпілим* визнається особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. Про визнання громадянина потерпілим чи про відмову в цьому особа, яка провадить дізнання, слідчий і суддя виносять постанову, а суд – ухвалу. *Цивільним позивачем* визнається громадянин, підприємство, установа чи організація, які зазнали матеріальної шкоди від злочину і пред'явили вимогу про відшкодування збитків відповідно до ст. 28 Кримінально-процесуального кодексу України. Про визнання

цивільним позивачем чи про відмову в цьому особа, яка провадить дізнання, слідчий і суддя виносять постанову, а суд – ухвалу. *В якості цивільних відповідачів* може бути притягнуто батьків, опікунів, піклувальників або інших осіб, а також підприємства, установи та організації, які в силу закону несуть матеріальну відповідальність за шкоду, завдану злочинними діями обвинуваченого. Про притягнення в якості цивільного відповідача особа, яка провадить дізнання, слідчий і суддя виносять постанову, а суд – ухвалу. Більш детально про учасників кримінального процесу, їх права і обов'язки викладено в Главі 3 Кримінально-процесуального кодексу України.

Кримінальні справи порушуються за усними або письмовими заявами або повідомленнями підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян, а також за іншими приводами і підставами, викладеними в ст. 94 Кримінально-процесуального кодексу України. *Процедура порушення кримінальної справи, дізнання та досудового слідства* надана в Розділі другому Кримінально-процесуального кодексу України. Треба тільки зазначити, що досудове слідство закінчується складанням обвинувального висновку або постанови про закриття справи чи постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Провадженню кримінальних справ у суді першої інстанції присвячений Розділ третій Кримінально-процесуального кодексу України. При цьому вирок суду, який постановляється ім'ям України, може бути обвинувальний або виправдувальний. *Обвинувальний вирок суду* не може ґрунтуватися на припущеннях і постановляється лише за умови, коли в ході судового розгляду винність підсудного у вчиненні злочину доведена. *Виправдувальний вирок суду* постановляються у випадках, коли не встановлено події злочину, коли в діянні підсудного немає складу злочину, а також коли не доведено участі підсудного у вчиненні злочину (ст. 327 Кримінально-процесуального кодексу України).

На вироки, ухвали та постанови районних (міських) судів та міжрайонних (окружних) судів може бути подана апеляція до апеляційних судів. Апеляція подається, як правило через суд, який постановив вирок, ухвалу чи постанову, протягом п'ятнадцяти діб з моменту їх проголошення, а засудженим, який перебуває під вартою, - в той же строк з моменту вручення йому копії вироку. *Процедура подання та розгляду апеляцій визначена главами 29 і 30 Кримінально-процесуального кодексу України.*

Верховним Судом України можуть бути перевірені у касаційному порядку вироки, ухвали і постанови апеляційного суду, постановлені ним як судом першої інстанції. Касаційні скарги і подання в даному випадку можуть бути подані протягом одного місяця з моменту проголошення вироку чи оголошення ухвали або постанови, які оскаржуються, а засудженим, який перебуває під вартою, - в той же строк з моменту вручення йому копії вироку чи постанови. *Також Верховним Судом України можуть бути перевірені у касаційному порядку вироки і постанови апеляційного суду, постановлені ним в апеляційному порядку.* У цьому випадку касаційні скарги і подання можуть бути подані протягом шести місяців з моменту набрання ними законної сили. *У касаційному порядку також можуть бути перевірені вироки та постанови районного (міського), міжрайонного (окружного) судів, ухвали апеляційного суду, постановлені щодо цих вироків і постанов. Процедура касаційного провадження визначена Главою 31 Кримінально-процесуального кодексу України.*

Вирок, ухвала і постанова суду, що набрали законної сили, є обов'язковими для всіх державних і громадських підприємств, установ і організацій, посадових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України. При цьому вирок місцевого суду набирає законної сили після закінчення строку на подання апеляцій, а вирок апеляційного суду – після закінчення строку на подання касаційної скарги, внесення касаційного подання, якщо його не було оскаржено чи на нього не було внесено подання. В разі подачі апеляцій, касаційної скарги чи внесення касаційного подання вирок, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи відповідно апеляційною чи касаційною інстанцією. В той же час, ухвала і постанова суду першої інстанції набирають законної сили і виконуються після закінчення строку на подачу апеляцій, а ухвала і постанова апеляційного суду – після закінчення строку на подання касаційної скарги чи внесення касаційного подання (статті 401 і 402 Кримінально-процесуального кодексу України). Відповідно до статей 11 і 12 Кримінально-виконавчого кодексу України органами виконання покарань є: Державний департамент України з питань виконання покарань, його територіальні органи управління та кримінально-виконавча інспекція, яка виконує покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльніс-

тю, громадських та виправних робіт. В той же час, установами виконання покарань є: арештні доми, кримінально-виконавчі установи та спеціальні виховні установи. У межах, визначених Кримінально-виконавчим кодексом України та законами України, виконання кримінальних покарань також здійснює Державна виконавча служба, яка виконує покарання у виді штрафу і конфіскації майна. Більш детально порядок виконання вироку, ухвали і постанови суду визначений Розділом п'ятим Кримінально-процесуального кодексу України та Кримінально-виконавчим кодексом України.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Офіційне видання. – К., - 2004.
2. Господарський процесуальний кодекс України: Офіційне видання. – К., - 2004.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України: Офіційне видання. – К., - 2004.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Офіційне видання. – К., - 2005.

Запитання:

1. Завдання та принципи цивільного судочинства.
2. Учасники судового цивільного процесу.
3. Форма і зміст позовної заяви в цивільному судочинстві.
4. Суди, що розглядають цивільні справи, порядок подання та розгляду судом позовної заяви.
5. Порядок вжиття судом заходів щодо забезпечення позову в цивільному судочинстві.
6. Судові рішення по цивільних справах та їх виконання.
7. Завдання та принципи господарського судочинства.
8. Учасники судового господарського процесу.
9. Досудове врегулювання господарських спорів.

10. Порядок вжиття запобіжних заходів до подання позову до господарського суду.
11. Розгляд справ в господарських судах, судові рішення та їх виконання.
12. Завдання та принципи кримінального судочинства.
13. Учасники кримінального процесу.
14. Процедура порушення та розгляду кримінальних справ.
15. Рішення суду по кримінальних справах та їх виконання.
16. Органи, установи та порядок виконання кримінальних покарань.

Сторінка для нотаток

Навчальне видання

Право інтелектуальної власності в системі права України

Автор: Жаров Володимир Олександрович, доктор права, перший заступник голови Державного департаменту інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України

Комп'ютерна верстка С.Н. Болелый

Відповідальний за випуск Г.Н.Сердюк

ЗАТ "Інститут інтелектуальної власності і права"
03680 МСП, Київ-35, вул. Урицького, 45
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №2075 від 27.01.2005 р.
Підписано до друку 21.03.2005,
Формат 60x84 1/16, Обсяг 5,44 обл.-вид. арк.
Набір комп'ютерний. Ціна договірна. Наклад 100 прим.